

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra ústavního práva

2006

Svoboda svědomí a náboženského vyznání
v českém právním řádu

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Radovan Suchánek, Ph.D.

Diplomant:

Ladislav Rychtář
19. července 1980
5. května 834
391 65 Bechyně

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

V Praze dne 25. dubna 2006

Ladislav Rychtář

Děkuji JUDr. Radovanu Suchánkovi, Ph.D. za pomoc při zpracování této diplomové práce. Oceňuji zejména jeho ochotu s jakou mi poskytl odborné podklady a cenné podněty k vypracování této práce. Rád bych mu poděkoval i za jeho pedagogické vedení při odborných konzultacích k danému tématu.

Obsah:

1. Úvodní výklad	1
2. Pojem základních práv a svobod v České republice	3
2. 1. Teoretické dělení základních práv a svobod	4
3. Právní úprava svobody svědomí a náboženského vyznání v České republice	5
3. 1. Ústavněprávní předpisy	6
3. 1. 1. Teoretické vymezení práv a svobod garantovaných v člancích 15 a 16 Listiny ..	11
3. 2. Mezinárodněprávní prameny	12
3. 3. Zákonné a podzákonné prameny	15
4. Práva a svobody zakotvené v čl. 15 a 16 Listiny základních práv a svobod	19
4. 1. Svoboda svědomí a náboženského vyznání a právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání	20
4. 1. 1. Svoboda svědomí a náboženského vyznání	20
4. 1. 2. Právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání	23
4. 1. 3. Svoboda svědomí a náboženského vyznání a právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání ve vztahu k nezletilcům	24
4. 2. Právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání	25
4. 3. Právo svobodně projevovat své náboženství a právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti	29
4. 3. 1. Právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru	29
4. 3. 2. Právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu	33
4. 3. 3. Omezení výkonu náboženské svobody	40
5. Ochrana svobody svědomí a náboženského vyznání v českém právním řádu	42
5. 1. Ústavněprávní ochrana	43
5. 2. Trestněprávní a administrativně právní ochrana	44
6. Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem	45
7. Shrnutí	49
Použitá literatura	54

1. Úvodní výklad

Důraz kladený na problematiku občanských a lidských práv je příznačný, imanentní pro demokratickou společnost. Ta respektuje liberální myšlenku „přednosti“ odpovědné lidské bytosti před státem – tj. myšlenky úcty státu k právům člověka a občana (čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky). Práva a svobody občanů nejsou v demokratických státech respektovány jen z důvodů mezinárodních závazků, ale jsou součástí jejich ústavních rádu. Meze těchto práv jsou stanoveny pouze zákony a úcta k jejich nedotknutelnosti patří k atributům právního státu. Pro totalitní politické režimy je naopak příznačné, že nerespektují občanská a lidská práva, i když je v mnohých případech ústavně deklarují. Faktickým výkonem státní moci je však negují a používají represivní zejm. trestní státní politiku k jejich potlačení.

Ústavním základem pozitivní úpravy občanských a lidských práv v České republice se po přeměně společenskopolitických poměrů stala Listina základních práv a svobod přijatá Federálním shromážděním dne 9. ledna 1991. Její koncepce vychází z přirozenoprávního pojetí lidských práv a inspiruje se zejména Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod.¹

V souladu s tímto základním principem čl. 1 Listiny prohlašuje základní práva a svobody za nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná. Tím, že je Listina prohlašuje za neporušitelná, vyjadřuje vůli, aby práva a svobody v ní obsažené nebyly dotčeny ani budoucím ústavním vývojem a zůstaly trvale součástí českého právního řádu. Základní práva a svobody podle tohoto pojetí tedy existují nezávisle na rozhodnutí státu. Stát je pouze deklaruje a chrání je.

Předmětem této práce má být pojednání o jedné z přirozených základních svobod člověka – svobodě svědomí a náboženského vyznání. Jde o takovou svobodu, kterou lze zařadit mezi nejvýznamnější práva a svobody. Je výrazem svobody a důstojnosti člověka v duchovní a duševní sféře.

Téma svobody svědomí a náboženského vyznání nepřestávají být aktuálním tématem ani 15 let od doby, kdy byla přijata Listina, a tedy i od doby, kdy se tyto svobody „skutečně vrátily“ do českého právního řádu. Ústava Československé socialistické republiky č. 100/1960 Sb. sice v čl. 32 svobodu vyznání zaručovala, ale ve stejném článku ji umožňovala omezit pouhým zákonem bez jakýkoliv ústavních limitů. Tím ji fakticky eliminovala. Svobodu svědomí již tato ústava raději vůbec nezmiňuje. Tzv. Ústava 9. května č. 150/1948 Sb. sice

¹ Viz blíže Pavlíček, V.: Ústavní úprava lidských práv – výsledek helsinského procesu – Právník 9 – 10/1991

svobodu svědomí a vyznání deklarovala, avšak zároveň je negovala tím, že stanovila, že nemohou být důvodem k odepření splnění občanské povinnosti, kterou stanovil obyčejný zákon. Musíme se tedy vrátit až k ústavní listině č. 121/1920 Sb., která stejně jako současná Listina, nepředpokládala možnost zákonného omezení svobody svědomí a vyznání.

Vedle ústavních záruk těchto svobod a jejich mezinárodněprávního zakotvení je nutné se zaměřit i na prováděcí zákony, které tyto svobody a práva upravují ve vztahu ke každodennímu životu ve společnosti. Tyto zákony musí být v souladu s přísnými ústavními limity pro ně dané a nesmí je omezovat k dosahování jiných cílů. Těchto práv a svobod se dotýká celá řada dalších zákonů, které se primárně zabývají právní úpravou jiných společenských vztahů. V rámci této své úpravy však upravují i otázky, které se více či méně vztahují ke svobodě svědomí a náboženského vyznání.

Nelze opomenout, že otázkám týkajícím se svobody svědomí a náboženského vyznání se od přijetí Listiny věnovala celá řada soudních rozhodnutí - nejen soudů obecných, ale zejména Ústavního soudu České republiky. I ty přinášejí cenné podněty, které je nutno reflektovat a zohlednit zejména při výkladu příslušných zákonných ustanovení. Bezesporu jsou i vhodným zdrojem informací pro zákonodárce při legislativní činnosti. Tato soudní rozhodnutí poskytují určitá kritéria, limity či náhled, jak široce jsou tyto svobody a práva ve společnosti pojímány. Autor této práce se snažil některým nejdůležitějším soudním rozhodnutím věnovat v textu pozornost.

2. Pojem základních práv a svobod v České republice

Obsah katalogu práv, který označujeme jako katalog základních práv a svobod, se v různých státech a ústavách odlišuje. Záleží vždy na ústavodárci, co do takto ústavně vymezeného katalogu zahrne. Přes integrující roli mezinárodních dokumentů o lidských právech a svobodách jsou takové katalogy odlišné v různých státech. Například ačkoli se naše Listina základních práv a svobod inspirovala zejména Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod², nejsou tyto katalogy zcela shodné. Tyto katalogy se mění také v prostoru a čase. Rozdílný je i filozofický základ těchto práv. Nacházíme zde různé koncepte – přirozenoprávní koncepte, právní pozitivismus, normativní teorie apod.

Ve shodě s poválečnými koncepty a mezinárodními dokumenty o lidských právech jsou vyjádřeny práva a svobody v České republice v několika ústavních předpisech. Nejvýznamnější z těchto ústavních předpisů z hlediska rozsahu katalogu základních práv a svobod je Listina základních práv a svobod přijatá Federálním shromážděním dne 9. ledna 1991. Podle čl. 3 a čl. 112 Ústavy České republiky je součástí ústavního pořádku České republiky a je ústavním zákonem. Listina základních práv a svobod je základem nejen ústavní úpravy práv a svobod občanů, ale vyjadřuje i orientaci ústavního řádu České republiky. K nim patří zejména demokratická legitimita státní moci a přirozenoprávní pojetí základních práv a svobod.

Listina se tedy při stanovení katalogu základních práv a svobod opírá o přirozenoprávní filozofický základ. Koncepte přirozených práv byla jedním z nejvýznamnějších zdrojů při tvorbě Listiny. Podle jejího názoru má každý jednotlivec svá přirozená, nezadatelná a věčná práva jako člověk a občan, která vyplývají právě z této jeho povahy – lidské bytosti.

Vymezení pojmu přirozeného práva a jeho vztahu k právu pozitivnímu je obecně značně nejasné a kontroverzní.³ Idea přirozených práv pochází již z antické řecké filozofie a ve své dlouhé historii mělo přirozené právo různé varianty, které se navzájem lišily zejména vysvětlováním původu přirozených práv. Tak například existovala teologická koncepte přirozeného práva jako právo dané lidské společnosti bohem, naturalistická koncepte spatřující zdroj přirozených práv za produkt přírody, racionalistická koncepte spatřující zdroj přirozených práv v rozumovém poznání apod. Lze říci, že formulace v Listině navazuje na „historické vzory“, především na francouzskou Deklaraci práv člověka a občana z 26. srpna

² Tamtéž.

³ Komárková, B.: Původ a význam lidských práv, SPN, 1990.

1789 a Deklaraci nezávislosti USA z roku 1776, jež obě vycházejí z pojetí racionalistického chápání přirozených práv a svobod.

Princip, že základní práva a svobody mají přirozenoprávní charakter a že jsou neporušitelná, je vyjádřen v preambule Listiny základních práv a svobod, jež je neoddělitelnou součástí Listiny. Ta není jen pouhou proklamací ústavodárce, jsou v ní formulovány nejvýznamnější principy a zdroje základních práv a svobod. Principy, které jsou v ní vyjádřeny, je nutné považovat za „ústavní zásady“. K nim náleží i princip, že základní práva a svobody jsou v České republice považovány za „přirozená“ každému člověku. Existují proto nezávisle na vůli státu a stát se je zaručuje jen chránit. Listina tato přirozená práva považuje dále za neporušitelná (preambule) a za nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná (čl. 1 Listiny). Lze tvrdit, že takové pojetí základních práv a svobod spolu s principem „svrchovanosti zákona „vytvářejí spolehlivý základ právního státu“(zpravodaj. zpráva).

Podle článku 3 odstavce 1 Listiny se základní práva a svobody zaručují „všem“ bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Jedná se o univerzální zákaz diskriminace či preference ve vztahu ke všem základním právům a svobodám. Vztahuje se na všechny základní práva a svobody stanovené Listinou a zaručují se všem bez rozdílu. Toto ustanovení je komplementární k čl. 1 Listiny, který stanoví rovnost všech lidí – jakéhokoli člověka bez výjimky – a to ve vztahu k důstojnostem a právům. Oba tyto články směřují k vytvoření stavu nediskriminace ve vztahu k základním právům a svobodám v nejširším slova smyslu.

Adjektivum „základní“, které je obsaženo také v názvu Listiny, především vyjadřuje, že nejde o všechna práva a svobody. Lze tomu rozumět, že jde o taková práva a svobody, která tvoří základ pro práva a svobody a jsou zdrojem pro práva a svobody další. Vzhledem k Listině jde tedy o to, že nepochybně existují i další práva a svobody, která český právní řád respektuje a chrání. Listina je tedy katalogem těch práv a svobod, která ústavodárce za základní označil a rozhodl se je chránit předpisy ústavněprávní síly.

2. 1. Teoretické dělení základních práv a svobod

Práva a svobody lze členit podle různých hledisek a kritérií. Podle historického a filozofického vývoje je lze rozdělit na tradiční liberální svobody, které vyjadřují autonomii člověka a jeho ochranu před zasahováním státu, dále politická a občanská práva, jež jsou

spojena se statusem občana a jeho vztahem ke státu a vývojově nejmladší třetí skupina hospodářská, sociální a kulturní práva.

Další ustálené dělení práv a svobod je na individuální, příslušející jen jednotlivci (člověku, občanu...), a kolektivní, která příslušejí určité skupině (národnostní menšině, náboženskému sdružení...). Jiným kritériem je dělení práv a svobod na „hmotněprávní“ a „procesněprávní“.

Dále je nutné se pozastavit nad samotným spojením „základní práva a svobody“. V praxi a často i v teorii se pojmy „právo“ a „svoboda“ nerozlišují.⁴ Této skutečnosti odpovídá i kolísavost terminologie v této oblasti. Nejednotnost nalézáme jak v právu mezinárodním (např. terminologie v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod nazývá svobodami i ta práva, která naše terminologie často nazývá základními právy – př. svoboda změnit své náboženské vyznání /Úmluva/ a právo změnit své náboženství nebo víru /Listina/), tak v terminologii domácí. Rozdíl v obou uvedených pojmech je však patrný. Lze ho vystihnout asi takto: „svobodou“ se zpravidla rozumí sféra autonomie člověka, do které nemá právo nikdo zasahovat, leda na základě zákona a v ústavních limitech.⁵ Na druhé straně, pokud hovoříme o „subjektivních právech“, lze tomu rozumět, že se jedná zpravidla o „nároky“ vůči státu, který má povinnost je zaručit a blíže upravit.⁶

3. Právní úprava svobody svědomí a náboženského vyznání v České republice

Tradičně se k základním právům a svobodám řadí i svoboda svědomí a náboženského vyznání. Do katalogu základních práv a svobod ji zařazují všechny mezinárodní dokumenty na ochranu lidských práv (např. Všeobecná deklarace lidských práv čl. 18, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod čl. 9, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech čl. 18.).⁷

Česká republika patří k demokratickým právním státům, proto je „založena na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti“⁸ a která „dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva“.⁹ Práva a svobody občanů nejsou v demokratických státech

⁴ Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání. Praha: C.H.Beck 1995.

⁵ V. Pavlíček, in Pavlíček, V. a kolektiv: Ústavní právo a státověda, II. díl Ústavní právo České republiky - Část 2. Praha: Linde 2004.

⁶ Tamtéž.

⁷ Viz dále.

⁸ Preambule Ústavy České republiky.

⁹ Čl. 1 odst. 2 Ústavy České republiky.

respektovány jen z důvodů mezinárodních závazků, ale jsou součástí jejich ústavních řádů. Meze těchto práv jsou stanoveny toliko zákony a úcta k jejich nedotknutelnosti patří k atributům právního státu.

Právní stát je především ústavním státem. To mimo jiné znamená, že ústavu považuje za zdroj veškerého práva. Ústava stanoví v jakých formách se právní normy – obecně závazná pravidla chování - nacházejí. Proto nelze připustit existenci pramene práva, pokud nemá oporu v ústavě.

Prameny práva, které se dotýkají svobody svědomí a náboženského vyznání a které splňují podmínku, že mají oporu v ústavě, lze rozdělit do těchto kategorií:

1. Ústavněprávní předpisy;
2. Mezinárodněprávní prameny;
3. Zákonné a podzákonné prameny
 - zákon č. 3/2002 Sb., zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech);
 - ostatní – zákonné i podzákonné- předpisy.

3. 1. Ústavněprávní předpisy

Ustanovení o svobodě svědomí a náboženského vyznání většinou bývají zakotvena v ústavách nebo jiných ústavních zákonech demokratických států.¹⁰

Ne jinak je tomu v České republice. Ústava České republiky přijatá dne 16. prosince 1992 č. 1/1993 Sb. sama sice neobsahuje žádné vymezení svobody svědomí a náboženského vyznání. Ve článku 3 a 112 však odkazuje na Listinu základních práv a svobod jako na součást ústavního pořádku České republiky, a proto můžeme Listinu označit jako ústavněprávní pramen úpravy svobody svědomí a náboženského vyznání.

Česká republika patří ke státům, které lze označit jako konfesně neutrální, světské, laické. Článek 2 odstavec 1 Listiny totiž stanoví, že „stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání“. Stát se nesmí „vázat“, ale nesmí ani upřednostňovat příslušnost k jakémukoli náboženskému společenství ani

¹⁰ Robbers, G. Stát a církve v zemích EU, Praha 2002.

příslušnost ke stavu bez vyznání. Nesmí upřednostňovat ani jednotlivá náboženská vyznání nebo ateismus, a to i když je značná část obyvatelstva ateistická nebo mezi věřícími určitá církev převažuje. Je zřejmé, že Česká republika musí akceptovat a tolerovat náboženský pluralismus, tzn. především nesmí diskriminovat či naopak bezdůvodně zvýhodňovat některý z náboženských směrů.

Z citovaného článku také vyplývá, že stát musí být oddělen od konkrétních náboženských vyznání. Tato náboženská neutralita se musí vztahovat na všechny orgány státu i samosprávy. Je nepřípustné, aby orgány státu spojovaly své úkony s úkony náboženskými nebo protináboženskými. § 4 odst. 2 zákona zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, přímo stanoví, že „stát, kraje a obce nemohou provádět náboženskou nebo protináboženskou činnost“.

V rozporu s tímto principem by bylo, kdyby např. státní symboly byly používány při náboženských úkonech nebo byly dokonce předmětem náboženských úkonů (např. svěcení státní vlajky).¹¹ Tento princip platí i pro symboly územních samosprávných celků (krajů a obcí). Žádná církev ani náboženská společnost si v České republice nemůže činit nárok na to, aby své náboženské úkony spojovala se symboly státu, kraje nebo obce.

Podle čl. 2 Ústavy státní moc slouží všem občanům, nemůže proto sloužit jen části občanů podle příslušnosti nebo nepřislušnosti k některé církvi nebo náboženskému vyznání. Také proto je vztah státu a církví založen na konfesní neutralitě. Stát tedy uplatňuje princip neidentifikace s žádným náboženstvím a autonomie církví a náboženských společností, avšak v mnoha oblastech s nimi spolupracuje.¹²

Otázkou v této souvislosti je, zda-li není v rozporu s čl. 2 odst. 1 Listiny, když zákon č. 93/1951 Sb., o státních svátcích, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech, prohlašuje některé církevní svátky jako dny pracovního klidu.¹³ Např. autor článku „Vývoj svátkového práva od vzniku ČSR po současnost“¹⁴ zastává názor, že „kulturní tradice a vliv křesťanství je však dosti silný na to, aby alespoň jeho nejdůležitější svátky byly uznávány i státním zákonodárstvím“. Nepovažuje tedy ustanovení zákona č. 93/1951 Sb., které zařazuje mezi dny pracovního klidu svátky, které mají církevní původ, za protiústavní.

¹¹ Kdo a za jakých podmínek může používat státní symboly stanoví zákon č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů České republiky a o změně některých zákonů.

¹² Tretera, J., R. Stát a církve v České republice. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

¹³ Viz § 2 odst. 2 písm. b) pondělí velikonoční, d) 24. prosinec (Štědrý den), e) 25. prosinec (první svátek vánoční), f) 26. prosinec (druhý svátek vánoční).

¹⁴ Suchánek R.: Vývoj svátkového práva od vzniku ČSR po současnost. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 1-2/1999, str. 103-114.

Ani v zahraničních vztazích nemůže stát některé náboženské vyznání a jejich organizace (tj. církve) preferovat nebo diskriminovat. Stát musí dbát své suverenity vůči všem občanům i dalším subjektům na území státu. Žádný zahraniční subjekt není oprávněn jménem občanů státu se státem jednat, např. z důvodů, že zastupuje příslušníky určitého náboženství.¹⁵

Listina základních práv a svobod zakotvuje ústavní základ svobody svědomí a náboženského vyznání v článku 15 odstavec 1 a 3 a článku 16 odstavec 1 až 4.

Svoboda vyznávat náboženství nebo víru“, která je garantována v článku 15 se ve společnosti uskutečňuje prostřednictvím práv fyzických a právnických osob stanovených v článku 16.

Článek 15 zní:

1.) Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.

2.) *Týká se svobody vědeckého bádání a umělecké tvorby.*

3.) Nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. Podrobnosti stanoví zákon.

Článek 16 zní:

1.) Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

2.) Církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.

3.) Zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.

4.) Výkon těchto práv může být omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.

¹⁵ V Pavlíček, in Pavlíček, V. a kolektiv: Ústavní právo a státověda, II. díl Ústavní právo České republiky - Část 1. Praha: Linde 2001.

Články 15 a 16 jsou v Listiny zařazeny do hlavy druhé, která je nazvána „Lidská práva a základní svobody“, a to do jejího prvního oddílu nazvaného „Základní lidská práva a svobody“. Podle článku 3 odstavce 1 Listiny se základní práva a svobody, k nimž svoboda svědomí a náboženského vyznání patří, zaručují „všem“ bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku rodu nebo jiného postavení. Tato práva a svobody přísluší všem fyzickým osobám, tj. každému člověku bez ohledu na jakékoli rozdíly, které mohou mezi lidmi existovat. Jedná se tedy o přirozená základní práva a svobody (viz výše), která nejsou spjata s občanským statutem (státním občanstvím), ale náleží každé lidské bytosti od jejího narození do smrti.

Čl. 4 Listiny stanoví, že základní práva a svobody lze omezit; ovšem jen za podmínek stanovených Listinou. Vztahuje se to i na svobodu svědomí a náboženského vyznání. Mohou být omezeny pouze zákonem a musí být šetřeno podstaty a smyslu těchto práv a svobod. Omezením nelze dosahovat jiných cílů než stanoví Listina. Při vydávání právních předpisů i při jejich výkladu nemůže být popřena či ohrožena podstata těchto práv a svobod zakotvených v čl. 15 a 16.

Podle názoru Ústavního soudu práva a svobody podle čl. 15 odst. 1 a 3 Listiny „mají absolutní charakter“. Ve smyslu, „že nikdo nemůže být podroben takovému opatření, jehož cílem je změna procesu a způsobu myšlení“. „Při jejich ochraně se jedná o respektování „vnitřního“ rozměru těchto práv a svobod, který vylučuje jakýkoli nátlak nebo ovlivňování myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Tato práva v důsledku jejich absolutního charakteru není proto možné omezovat zákonem.“¹⁶

Ve stejném nálezu se Ústavní soud vyjadřuje i k povaze práv a svobod stanovených v čl. 16 Listiny. V citovaném nálezu se uvádí: „Veřejné projevy myšlení, svědomí, náboženského vyznání nebo víry však podle Listiny (na rozdíl od jejich vnitřní podstaty) nepožívají absolutní volnost projevu jejich nositelů. Stejně jako čl. 9 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, tak i čl. 16 odst. 4 Listiny pro právo svobodně projevovat své náboženství a víru ... podřizují výkon těchto práv potřebám demokratické společnosti a připouštějí možnost jejich omezení, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnosti státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a morálky. Omezení těchto práv může být učiněno jen zákonem a musí respektovat další obecné principy zakotvené Ústavou ČR a Listinou, zejména zákaz diskriminace.“

¹⁶ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 151/1999 Sb.

Nesmí však dojít k tomu, že by tato práva a svobody zůstaly jen pouhou proklamací bez reálného obsahu. K tomu, a to nejen v případě svobody svědomí a náboženského vyznání, došlo v průběhu doby nesvobody během let 1948 až 1989. Tzv. Ústava 9. května č. 150/1948 Sb. sice svobodu svědomí a vyznání deklarovala, avšak zároveň ji negovala tím, že stanovila, že nemohou být důvodem k odepření splnění občanské povinnosti, kterou stanovil obyčejný zákon. Ústavní soud k tomu uvedl: „Skutečnost, že tzv. Ústava 9. května odepřela svobodě svědomí charakter tzv. absolutního práva, plynula již z podstaty politického režimu nastoleného v únoru 1948. Nové omezení svobody svědomí přerušilo kontinuitu chápání svobody svědomí jako absolutního práva tak, jak ji chránila ústavní listina z roku 1920. Poúnorová ústavní konstrukce svobody svědomí se právně filosoficky odchyluje od vývoje základních práv, který započal norimberským tribunálem a pokračoval přijetím Všeobecné deklarace lidských práv.“¹⁷

Ústava Československé socialistické republiky č. 100/1960 Sb. v čl. 32 svobodu vyznání zaručovala, ale ve stejném článku ji umožňovala omezit pouhým zákonem bez jakýkoliv ústavních limitů. Tím ji fakticky eliminovala. Svobodu svědomí již tato ústava raději vůbec nezmiňovala.

Proto preambule Listiny základních práv a svobod připomíná dobu totalitního režimu, kdy tato práva a svobody byly potlačovány, „pamětlivo trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány...“, a vyjadřuje i požadavek, aby ani dalším ústavním vývojem tato práva a svobody nebyly dotčeny. Do doby totalitního režimu bezesporu patří doba mezi roky 1948 a 1989 označená zákonem č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, jako zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný, ale i doba mezi roky 1938 a 1945, kdy tato práva a svobody byly potlačeny nacistickou okupací, zejména vzhledem k židovskému obyvatelstvu. Perzekuce zasáhly v tomto období také většinu dalších církví, v nichž se mnohdy soustředil odpor vůči okupantům.¹⁸

Z článku 41 odstavec 1 Listiny vyplývá, že svoboda svědomí a náboženského vyznání patří mezi práva a svobody, které jsou bezprostředně vymahatelná soudní cestou (tj. nejen pouze v mezích prováděcích zákonů, jako je tomu např. u některých práv sociálních).

¹⁷ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 106/2003 Sb.

¹⁸ Pro ukryvání čs. vojáků z Velké Británie byla za heydrichiády zlikvidována česká pravoslavná eparchie, čtyři čeští představitelé pravoslavy byli popraveni, další odesláni do koncentračních táborů.

Lze konstatovat, že svoboda svědomí a náboženského vyznání, tak jak jej vymezuje Listina základních práv a svobod, plně odpovídá standardům mezinárodního i evropského společenství.

3. 1. 1. Teoretické vymezení práv a svobod garantovaných v člancích 15 a 16 Listiny

Recentní právní teorie¹⁹ řadí svobodu svědomí a náboženského vyznání k subjektivním právům „hmotným“, veřejnoprávního charakteru. Veřejná subjektivní práva můžeme popsat tak, že se jedná o práva (svobody), jež jsou zakotvena v normách kogentního charakteru, a které umožňují a zároveň chrání určité chování subjektu (člověka, náboženského sdružení). Nositel veřejného subjektivního práva se ho může vždy domoci cestou práva, zejména cestou soudní.²⁰

Z hlediska adresátů se jedná jak o svobody a práva „individuální“ (arg. „každý má právo...“ čl. 15 odst. 1, „nikdo nemůže být nucen...“ čl. 15 odst. 3), tak i svobody a práva „kolektivní“ (institucionální), tj. svobodu církví a náboženských společností.

V kapitole 2. 1. bylo poukázáno na určité odlišnosti pojmu právo a svoboda. V rámci čl. 15 a 16 Listiny z hlediska tohoto členění nacházíme jak garantovaná práva (například čl. 15 odst. 1 věta druhá Listiny stanoví, že „každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání“), tak i garantované svobody (například čl. 15 odst. 1 věta první Listiny stanoví, že „svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena.“).

Listina v čl. 15 odst. 1 a 2 garantuje každému člověku:

- svobodu svědomí a náboženského vyznání
- právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání
- právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání

Tato práva a svobody nemohou být nijak omezeny, a to ani zákonem. To samozřejmě neznamená, že nemají své meze.

Listina v čl. 16 odst. 1 až 4 zakotvila:

- právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru

¹⁹ Např. Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A., Teorie práva. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.

²⁰ Hendrych D. a kol. Správní právo. Obecná část. 5., rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 832 s.

- právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu (příčemž Listina uvádí demonstrativní výčet těchto práv)

Příčemž výkon těchto práv zakotvených v čl. 16 může být státem omezen, jde-li o opatření, která jsou v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.

3. 2. Mezinárodněprávní prameny

Aby byly mezinárodní smlouvy závazné na území některého státu, tj. aby z nich vyplývaly práva a povinnosti i pro vnitrostátní subjekty, je zpravidla zapotřebí určité jejich transformace do národního práva prostřednictvím zákona. Tak tomu bylo zásadně i v právním řádu České republiky do 30. května 2002; výjimku představovaly pouze ratifikované a vyhlášené smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, ty byly závazné bez dalšího.²¹ *a nikdy předtím před pádem 1989 (2. 6. 2002 ČR)*

Ale podle novelizace Ústavy České republiky (ústavní zákon č. 395/2001 Sb.), jsou od 1. června 2002 všechny vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, bezprostředně součástí českého právního řádu. Pokud by mezinárodní smlouva stanovila něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva (viz čl. 10 Ústavy České republiky). Ústava tím určila jednak podmínky inkorporace příslušných mezinárodních smluv do českého právního řádu, jednak podmínky aplikace takto inkorporovaných smluv orgány veřejné moci.²²

Může nastat situace, kdy smluvní i zákonná ustanovení sice upravují stejné právo, avšak jinak – v různé míře. V takových případech zaručí jednotlivci jedna z obou forem práva větší ochranu než druhá. Při zjevně nesprávném výkladu Čl. 10 Ústavy České republiky bychom museli konstatovat, že v případě rozdílné úpravy, tedy i v situaci, kdy je zákonná úprava pro jednotlivce výhodnější, by měla být použita vždy mezinárodní smlouva. Ústavní soud k takovému střetu uvedl: „Ústavní soud zdůrazňuje, že Česká republika je podle čl. 1 odst. 1 Ústavy demokratickým právním státem založeným na úctě k právům a svobodám člověka a občana. V daném případě z uvedeného principu především vyplývá, že Ústavní soud musí vycházet z té vnitrostátní či mezinárodněprávní úpravy, která poskytuje vyšší standard ochrany základních práv a svobod. Jestliže v daném případě zaručuje vnitrostátní úprava

²¹ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.

²² Malenovský, J.: Postavení mezinárodních smluv o lidských právech v českém právu po 1. červnu 2002. In: Právník 2002, vol. 141, no 9, p. 917-932.

obsažená v Listině vyšší ochranu práv, než jak je upravují ustanovení mezinárodních smluv, již z tohoto důvodu musí být aplikována přednostně.“²³

Pokud by však mezinárodní smlouva byla přímo v rozporu s ústavním pořádkem (byla protiústavní), neměla by být použita, a to ani v situaci, která jinak volá po aplikaci pravidla v čl. 10 Ústavy.²⁴

Pod režim čl. 10 Ústavy patří i většina nejdůležitějších mezinárodních smluv obsahující ustanovení o svobodě svědomí a náboženského vyznání.

K nim zejména patří:

1. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech přijatý dne 16. prosince 1966 New Yorku rezolucí Valného shromáždění OSN. Pro ČSSR vstoupil v platnost 23. března 1976. Ke svobodě svědomí a náboženského vyznání se vyjadřuje čl. 18 Paktu. Přiznává zejména právo na svobodu svědomí a náboženství, zakazuje donucování v oblasti náboženství, garantuje právo projevovat své náboženství nebo víru, rodičům přiznává právo na náboženskou výchovu dětí.

2. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů 3, 5, 8 a 11²⁵ přijatá vládami členských zemí Rady Evropy dne 4. listopadu 1950. Pro bývalou ČSFR vstoupila Úmluva v platnost dnem 18. března 1992. O otázkách svobody svědomí a náboženského vyznání se vyjadřuje v čl. 9. Přiznává právo na svobodu svědomí a náboženského vyznání, svobodu je změnit a svobodu projevovat náboženské vyznání.

Svoboda svědomí a náboženského vyznání patří k právům, která mohou být omezena vnitrostátním právem, avšak pouze vnitrostátním zákonem, jde-li o zásah nezbytný v demokratické společnosti, směřující k uskutečnění legitimního cíle a takovému cíli přiměřený. K zajištění plnění závazků z této úmluvy byl zřízen Evropský soud pro lidská práva.²⁶

3. Úmluva o právech dítěte přijata dne 20. listopadu 1989 v New Yorku Valným shromážděním OSN. Pro tehdejší ČSFR vstoupila v platnost dnem 6. února 1991. Čl. 2

²³ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

²⁴ Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné, jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště právu českému. DOPLNĚK, Brno, 2004.

²⁵ Protokol č. 11, který se týká procedurálních otázek, vstoupil pro Českou republiku v platnost dnem 1. listopadu 1998.

²⁶ Blíže k Evropskému soudu pro lidská práva: Hubálková, E.: Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika. Linde Praha, 2003, str. 12 a násl.

Úmluvy zavazuje k zabezpečení práv v ní uvedených všem dětem bez jakékoli diskriminace, tedy i na základě náboženství. Čl. 14 zaručuje právo dítěte na svobodu náboženství, jednak právo a povinnost rodičů dítě při výkonu tohoto jeho práva usměrňovat způsobem, který odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem. Čl. 30 pamatuje kromě jiného na děti příslušející k náboženské menšině a deklaruje pro ně právo vyznávat své náboženství.

4. Úmluva o právním postavení uprchlíků přijata dne 28. července 1951 v Ženevě konferencí OSN. Pro bývalou ČSFR vstoupila v platnost dnem 24. února 1992. Náboženskou svobodou uprchlíků se zabývá čl. 4: ve věcech, jež se týkají svobody náboženství i svobody náboženské výchovy jejich dětí, mají smluvní státy s uprchlíky žijícími na jejich území zacházet alespoň stejným způsobem, jako s vlastními občany. Čl. 33 zásadně zakazuje členským státům vyhoštění nebo navrácení uprchlíka na hranice zemí, v nichž by jeho život nebo osobní svoboda byly ohroženy kromě jiného pro jeho náboženství.

K nezávazným mezinárodním dokumentům, které se dotýkají svobody svědomí a náboženského vyznání zejména patří:

1. Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, přijatá Valným shromážděním OSN dne 10. prosince 1948.²⁷ Všeobecná deklarace lidských práv měla jen doporučující povahu, a proto nepatří mezi prameny mezinárodního práva *stricto sensu*.²⁸ Později však s ohledem na její správný obsah a zaměření přejímaly mnohé státy lidská práva a základní svobody v ní obsažené do svých ústav i do mezinárodních smluv o lidských právech (např. do Mezinárodního paktu o občanských a politických právech). Tak se tato pravidla postupně přeměnila v závazná smluvní a obyčejová pravidla.²⁹ Mezi nejvýznamnější lidská práva a základní svobody, která deklarace vypočítává, patří i svoboda svědomí, náboženství a přesvědčení (čl. 18 Deklarace).

Všeobecná deklarace lidských práv a svobod vytvořila určitý základní rámec lidských práv a svobod, jak jsou vnímána po 2. sv. válce. Podle své preambule je deklarace „společným cílem pro všechny národy a státy“.

²⁷ Mezi osmi státy, které se hlasování o ní zdržely, bylo i tehdejší Československo.

²⁸ Proto nebyl její text publikován ve Sbírce zákonů. Její text lze nalézt v: Potočný, M., Beránek, M.: Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného. Sv. I, Praha 1985.

²⁹ Potočný, M., Ondřej, J. Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část. 3., doplněné a rozšířené vydání. Praha: C.H.Beck, 2002, str.72.

I Ústavní soud České republiky ve své judikatuře potvrdil „výjimečné“ postavení této deklarace. Např. v odůvodnění nálezu ÚS 285/97 uvedl³⁰: „Zákon č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci ve svém úvodním ustanovení § 1 neváže ochranu základních lidských práv a svobod výlučně na Českou republiku vyhlášené a ratifikované mezinárodní smlouvy. Odkazuje na principy demokratické společnosti a na občanská politická práva a svobody, vyjádřené v mezinárodních dokumentech a mezinárodních právních normách.“ „U stěžovatele se jednalo o uplatnění práva na svobodu myšlení, svědomí i náboženství, jak to má na mysli čl. 18 Všeobecné deklarace lidských práv z 10. 12. 1948. Ústava z roku 1948, platná v roce 1959, tuto svobodu svědomí a vyznání sice formálně zaručovala, ovšem norma nižší právní síly (zákon), aby takovéto právo občan mohl realizovat, vydána nebyla a praktická ustanovení jiných norem nižší právní síly tuto svobodu prakticky likvidovala. Stěžovatel tedy neměl vůbec žádnou možnost, aby mohl dostát svým povinnostem, uloženým mu zákonem, aniž by se dostal do rozporu se svým vlastním svědomím.“ Obdobně Ústavní soud argumentovat i v dalších nálezech.³¹

2. Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založené na náboženství nebo víře přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1981.

3. Charta základních práv Evropské unie přijatá Evropským parlamentem, Radou Evropské unie a Evropskou komisí a vyhlášená ve dnech 7. až 9. prosince 2000, známá též jako „Evropská listina práv“. Svobodou myšlení, svědomí a náboženského vyznání se zabývá čl. 10.

3. 3. Zákonné a podzákonné prameny

V návaznosti na Listinu základních práv a svobod byl v roce 1991 přijat zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, který reprodukoval a rozvedl ustanovení čl. 15 a 16 Listiny o náboženské svobodě, stanovil právní postavení církví a náboženských společností a stanovil podmínky jejich registrace. Také obsahoval výčet církví a náboženských společností, které se tímto považovaly za registrované podle tohoto zákona. Na tento zákon navazoval krátký zákon č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společnostech, který zejména stanovil početní cenzus pro registraci nových církví a náboženských společností.

³⁰ Nález se zabýval právem odmítnutí výkonu základní vojenské služby z důvodů náboženského přesvědčení (případ z roku 1959).

³¹ Např. nález Ústavního soudu ČR ÚS 187/2000, ÚS 671/01.

Nyní platný zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společnostech a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), nabyl účinnosti dne 7. ledna 2002 a zrušil výše zmíněné zákony. Zákon se člení na sedm částí a přílohu.

První část „Svoboda náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností“ představuje základ - korpus zákona. V první hlavě „Úvodní ustanovení“ zákon reprodukuje, přejímá ustanovení Listiny základních práv a svobod a podává legální definice některých pojmů. Druhá hlava „Církev a náboženské společnosti“ stanoví podmínky vzniku a působení církví a náboženských společností, vypočítává práva registrovaných církví a náboženských společností a práva církví a náboženských společností, jimž bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštních práv. V třetí hlavě jsou obsaženy předpisy upravující způsob registrace a podmínky přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv. Hlava čtvrtá se zabývá vedením evidence tzv. církevních právnických osob, hlava pátá stanoví náležitosti rejstříku registrovaných církví a evidovaných církevních právnických osob. Šestá hlava upravuje zrušení a zánik registrované církve a náboženské společnosti či jejich svazů nebo církevních právnických osob, popř. zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv; a konečně sedmá hlava obsahuje ustanovení společná, přechodná, zmocňovací a závěrečná.

Ostatní části zákona se zabývají novelizací souvisejících předpisů a část sedmá obsahuje ustanovení o účinnosti zákona.

Příloha k zákonu obsahuje výčet 21 registrovaných církví a náboženských společností v České republice ke dni účinnosti zákona. Je třeba dále připomenout, že k zákonu o církvích a náboženských společnostech byla přijata ministerstvem kultury prováděcí vyhláška č. 232/2002 Sb., ta se týká jen podrobností a podmínek provedení rejstříku registrovaných církví a náboženských společností, jejich svazů a církevních právnických osob.

Na návrh skupiny senátorů ze dne 13. února 2002 se Ústavní soud ČR zabýval ústavností tohoto nového zákona o církvích a náboženských společnostech. V odůvodnění senátorského návrhu se mimo jiné říká, že zákon v rozporu s Listinou základních práv a svobod a přijatými mezinárodními závazky „snižuje standard ochrany svobody náboženského vyznání v České republice..., nerespektuje svébytné postavení církví a náboženských společností...“. Kritika byla zejména namířena proti ustanovení o registraci církví, ustanovením vázající vznik církevní právnické osoby na státní evidenci (registraci) a ustanovení omezující podnikání církví. Senátoři navrhli zrušit zákon celý, nebo alespoň některá jeho ustanovení. Ústavní soud

ČR nálezem Pl. ÚS 6/02 (publikovaný pod č. 4/2003 Sb.) nevyhověl návrhu na zrušení celého zákona, ale zrušil jen některá ustanovení týkající se evidence církevních právnických osob, výkonu zvláštních práv církvemi a výtěžné činnosti církví.³²

Zákon o církvích a náboženských společnostech byl dále dvakrát novelizován a to zákonem č. 562/2004 Sb. a zákonem č. 495/2005 Sb.

Skupina senátorů návrhem ze dne 13. ledna 2006 požaduje jako neústavní zrušit zákon (novelu) č. 495/2005 Sb., kterým se mění zákon o církvích a náboženských společnostech. V odůvodnění tohoto návrhu je uvedeno, že „napadená novela zákona o církvích a náboženských společnostech je v přímém rozporu s čl. 16 odst. 2 Listiny, je porušením minimálně dvou rozhodnutí Ústavního soudu (nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, nálezu sp. zn. I. ÚS 14/03, případně i nálezů sp. zn. I. ÚS 211/96 a sp. zn. III: 13/2000) a oproti předchozí úpravě snižuje standard ochrany svobody náboženského vyznání v České republice a zvyšuje státní reglementaci života církví a věřících“. Podle tohoto návrhu má napadená novela jediný cíl, a to „změnit dosavadní postup, kdy evidence církevních právnických osob prováděná Ministerstvem kultury ČR již nebude mít deklaratorní charakter, ale bude mít charakter konstitutivní“. Kritika je zaměřena dále na to, že stát kontroluje účel zřízení církevních právnických osob a eviduje jen ty, které poskytují charitativní služby. Podle návrhu je tak tato novela č. 495/2005 Sb., zejména z těchto uvedených důvodů, pokusem o revizi nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 4/2003 Sb., který změnil zákon o církvích a náboženských společnostech.³³

Tento zákon o církvích a náboženských společnostech ve znění nálezu Ústavního soudu a pozdějších novel, dnes představuje základní úpravu náboženské svobody v České republice.

Vedle právních předpisů doposud uvedených se ke svobodě svědomí a náboženského vyznání vztahují i další právní předpisy z různých právních odvětví. Jsou to buď předpisy, které upravují samostatně dílčí problematiku vztahující se k zajištění těchto svobod. Anebo předpisy, které upravují zásadně jiné oblasti společenských vztahů, ale v rámci této své úpravy obsahují normy vztahující se k svobodě svědomí a náboženského vyznání.

K první skupině předpisů můžeme zařadit:

³² Jednalo se o ustanovení § 6 odst. 2, § 21 odst 1 písm. b), § 27 odst. 5 věty druhé v části "a dosažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti" a § 28 odst. 5. Blíže k odůvodnění tohoto nálezu viz kapitola 4. 3. 2. Právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu.

³³ K tomu viz blíže kapitola 4. 3. 2. Právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu.

- zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších novel.

- zákon č. 163/1990 Sb., o bohosloveckých fakultách.

- vyhláška č. 571/1990 Sb., o odměňování učitelů náboženství.

- nařízení vlády č. 86/1993 Sb., o osobních požitcích poskytovaných duchovním církví a náboženských společností.

V případě druhé skupiny se jedná o celou řadu právních předpisů, které upravují otázky svobody svědomí a náboženského vyznání ve vztahu k dalším společenským vztahům a naplňují tak ustanovení Listiny. Jedná se zejména o tyto oblasti:

- oblast rodinného práva upravuje zákon č. 63/1963 Sb., zákon o rodině. Upravuje uzavírání civilně platného manželství církevní formou.

- působení církví ve školství a otázky církevního školství upravuje zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

- v oblasti daňové a celní zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí osvobozuje církev a náboženské společnosti ve stanovených případech od daně z pozemků a staveb; zákon č. 337/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitosti osvobozuje církev a náboženské společnosti a jejich právnické osoby od daně dědické a darovací; zákon č. 586/1992 Sb., o dani z příjmů zařazuje registrované církev a náboženské společnosti k některým daňově zvýhodněným plátcům daně, vyhláška 247/2002 Sb., osvobozuje od dovozního cla bohoslužebné předměty.

- působení církví ve vězeňství a náboženská práva osob vazebně stíhaných nebo osob ve výkonu trestu odnětí svobody upravují zákony č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby a č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Součinnost orgánů činných v trestním řízení s církvemi a náboženskými společnostmi upravují ustanovení zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád.

- podle zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů nemohou být víra a náboženské vyznání důvodem pro nepřijetí do služebního poměru nebo zdrojem jiné diskriminace. Obdobné ustanovení obsahuje i zákon č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců v těchto úřadech (služební zákon).

- trestněprávní a administrativně právní ochrana těchto svobod je upravena v zákonech č. 140/1961 Sb., trestní zákon, č. 200/1990 Sb., o přestupcích.³⁴

- oblast práva shromažďovacího a spolčovacího upravuje zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím vyjímá náboženská shromáždění pořádaná církvemi a náboženskými společnostmi z oznamovací povinnosti a zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů vyjímá ze své působnosti sdružování občanů v církvích a náboženských společnostech.

- v oblasti hromadných sdělovacích prostředků stanoví zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání povinnost sestavovat programovou skladbu tak, aby poskytoval vyváženou nabídku pro všechny obyvatele a zakazuje mu zařazovat do vysílání pořady, které by podněcovaly k nenávisti z důvodu náboženství.

- v oblasti autorského práva stanoví zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon právo bezúplatné zákonné licence tomu, kdo vytvořené dílo nevýdělečně použije při náboženském obřadu.

- podle zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání může být udělena výjimka z tohoto zákona pro potřeby církví a náboženských společností, jejichž předpisy stanoví jiný způsob porážky zvířat.

Tento výčet právních předpisů však není zdaleka vyčerpávající.³⁵

4. Práva a svobody zakotvené v čl. 15 a 16 Listiny základních práv a svobod

V kapitole 3. 1. 1. bylo uvedeno, že Listina v čl. 15 a 16 garantuje tato základní práva a svobody.

Čl. 15 odst. 1 a 2 Listiny zaručuje každé osobě:

- 1.) svobodu svědomí a náboženského vyznání
- 2.) právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání
- 3.) právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání

Čl. 16 odst. 1 až 4 Listiny zaručuje:

- 4.) právo každého svobodně projevat své náboženství nebo víru

³⁴ K tomu viz blíže kapitola 5. 2. Ochrana svobody svědomí a náboženského vyznání v českém právním řádu.

³⁵ Další předpisy vztahující se k této materii je možné nalézt na webových stránkách Společnosti pro církevní právo v Praze, kde jsou též chronologicky seřazeny: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/z1.htm>.

5.) právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu (příčemž Listina uvádí demonstrativní výčet těchto práv)

4. 1. Svoboda svědomí a náboženského vyznání a právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání

Čl. 15 odst. 1 stanoví: „Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.“

§ 2 odst. 1 č. 3/2002 Sb., zákon o církvích a náboženských společnostech ustanovení čl. 15 odst. 1 doslova přejímá.

4. 1. 1. Svoboda svědomí a náboženského vyznání

Svobodou svědomí a náboženského vyznání se rozumí sféra autonomie člověka v duchovní a duševní sféře. Je záležitostí vnitřní hodnotové orientace jednotlivce. Proto nesmí „nikdo“ – stát, politická strana, církev, náboženská společnost ani jednotlivec – sledovat, kontrolovat, a tím méně rozhodovat o svědomí a náboženském vyznání jiného člověka. Je to oblast absolutní svobody jednotlivce. Tato práva mají absolutní charakter v tom smyslu, že nikdo nemůže být podroben takovému opatření, jehož cílem je změna procesu a způsobu myšlení, nikoho nelze nutit, aby změnil svoje myšlení, náboženské vyznání nebo víru. Při jejich ochraně se jedná o respektování „vnitřního“ rozměru těchto práv, který vylučuje jakýkoliv nátlak nebo ovlivňování myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Tato práva v důsledku jejich absolutního charakteru není proto možné omezovat zákonem.³⁶ Stát je garantuje každému. Svědomí a náboženské vyznání jsou tedy svou vnitřní povahou nedotknutelné, a proto ani nepodléhají (nemohou podléhat) žádným zákonným omezením. Stát má dokonce povinnost chránit jednotlivce před takovými subjekty, které by se pokoušely kontrolovat nebo omezovat svědomí a náboženské vyznání lidí, nebo je dokonce ovládat.

Současně však je třeba poznamenat, že většina těchto svobod nabývá reálné hodnoty jen tehdy, jestliže je možné tyto svobody i veřejně, tj. navenek identifikovatelným způsobem projevit. Právo veřejně projevit svoje přesvědčení, náboženské vyznání nebo víru je garantováno Listinou, a to v čl. 16 ve vztahu k náboženství a víře.

³⁶ Viz blíže odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 151/1999 Sb.

Veřejné projevy myšlení, svědomí, náboženského vyznání nebo víry však podle Listiny (a na rozdíl od jejich vnitřní podstaty) nepožívají absolutní volnost projevu jejich nositelů. Stejně jako čl. 9 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, podřizují výkon těchto práv potřebám demokratické společnosti a připouštějí možnost jejich omezení, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnosti státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a morálky. Omezení těchto práv může být učiněno jen zákonem a musí respektovat další obecné principy zakotvené Ústavou a Listinou, zejména zákaz diskriminace. To znamená, že pokud se tato svoboda projevuje navenek v jednání, které ohrožuje stejnou nebo jinou garantovanou svobodu ostatních, jsou nezbytné zásahy státu.

Pojem svědomí, na rozdíl od náboženského vyznání, není právně jednoznačný. Není žádným mezinárodním dokumentem ani Listinou ani jiným právním předpisem vymezen. Může být proto vykládán různě. Vzniká otázka, zda-li je mezi pojmy svědomí a náboženské vyznání rozdíl nebo zdali jsou zaměnitelné. ?

Například Evropský soud pro lidská práva při interpretaci ustanovení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nerozlišuje mezi svědomím a přesvědčením (náboženským vyznáním).³⁷

Sama Listina mezi těmito kategoriemi zřejmě liší. V čl. 15 odst. 1 Listiny se zaručuje svoboda svědomí a vedle toho i svoboda náboženského vyznání. Dále v čl. 15 odst. 3 umožňuje každému odmítnout vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. A na rozdíl od svobody svědomí spojuje Listina v čl. 16 se svobodou náboženského vyznání další právní důsledky.

Tuto odlišnost podpořil i Ústavní soud ČR ve svých rozhodnutích v souvislosti s výkladem čl. 15 odst. 1 Listiny. Podle názoru Ústavního soudu „svobodu svědomí nelze zaměňovat se svobodou víry ani se svobodou náboženskou“.³⁸

Náboženství lze rozumět jako vztah člověka k bohu (opakem je bezbožectví – ateismus). „Náboženskou svobodu lze zásadně vymezit především jako forum internum (čl. 15 odst. 1 Listiny), tzn. jako svobodu každého vyznávat určité náboženství a víru, do níž není možno ze strany třetích osob a zejména veřejné moci zasahovat. Jde o tzv. status negativus, resp. libertatis (G. Jellinek), charakteristický vymezením svobodného prostoru jedince, do něhož

³⁷ V. Pavlíček, in Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2 díl. Práva a svobody. 2. vyd., Linde Praha 1999 (dotisk 2002).

³⁸ Viz blíže odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR ÚS 42/02 publikovaného pod č. 106/2003 Sb.

veřejná moc nemůže vstupovat.“³⁹ S náboženskou svobodou jsou pak spojena práva zakotvená v čl. 16 Listiny, zejména právo projevovat své náboženství nebo víru. Správně na to poukazuje Ústavní soud ve stejném nálezu: „Pojmovým znakem náboženské svobody je právo každého projevovat svoje náboženské vyznání navenek, přirozeně při respektování omezujících kautel stanovených v čl. 16 odst. 4 Listiny.“ Projevy náboženské svobody lze tedy omezit, při zachování limitů stanovených Listinou. Svoboda projevovat náboženství a přesvědčení může tedy podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo mravnosti nebo ochrany práv a svobod druhých (čl. 16 odst. 4 Listiny).

Svědění je však jen složkou lidského nitra posuzující nebo určující jednání člověka z hlediska jeho mravních nebo jinak určených zásad.⁴⁰ Svoboda svědomí se projevuje v rozhodnutích jednotlivce učiněných v určitých konkrétních situacích, tedy „tady a teď“. Nejde tedy o postoj jednotlivce k abstraktním problémům platný jednou provždy a ve všech situacích. Rozhodnutí diktované svědomím spočívá na existenci svědomí samotného, nikoli na specifických náboženských představách. Na rozdíl od náboženské svobody (svobody náboženství a víry) je rozhodnutí diktované svědomím vždy konkrétní, neboť jeho předmětem je konkrétní chování v konkrétní situaci. Abstraktní, obecné nebo absolutní mohou být jen důvody nebo maximy, které spoluvytvářejí normu, již svědomí v daný okamžik akceptuje a rozhodnutí diktované svědomím v nich může nalézt normativní odůvodnění.⁴¹ Svědomí je proto u každého člověka zcela individuální. Důvody nebo maximy jež svědomí každého jednotlivce ovlivňují jsou však podobné (kulturní, náboženské, etické vlivy apod.)

Je-li individuální svědomí v rozporu s určitou právní normou, zajisté taková skutečnost nemůže mít za následek nezávažnost takové právní normy, byť i jen ve vztahu k osobě, jíž svědomí velí konkrétní právní normu nerespektovat. Svoboda svědomí však může mít vliv na uplatnitelnost či vynutitelnost takové právní normy ve vztahu k těm, jejichž svědomí se přičí. Při zvažování, zda se v případě takového konfliktu právní normy s konkrétně uplatňovanou svobodou svědomí má prosadit svoboda svědomí, je třeba zvážit, zda by takové rozhodnutí nezasáhlo do základních práv třetích osob, anebo zda prosazení svobody svědomí nebrání jiné

³⁹ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR ÚS 6/02 publikovaného pod č. 146/2002 Sb. r. us.

⁴⁰ V. Pavlíček, in Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2 díl. Práva a svobody. 2. vyd., Linde Praha 1999 (dotisk 2002). Obdobně je definováno i v: Klíma K. Ústavní právo. 2., rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. Cit: „Je to projev konkrétního lidského ducha (jedince) dané jeho hodnotovým systémem – o světě, pozici toho kterého člověka v něm, tedy možnost svobodně určovat vztah ke světu a svoji roli v něm.“

⁴¹ Viz blíže odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR ÚS 42/02 publikovaného pod č. 106/2003 Sb.

hodnoty či principy obsažené v ústavním pořádku ČR jako celku (ústavně imanentní omezení základních práv a svobod).⁴²

Protože je svědomí u každého individuální, nemusejí se představy církví a náboženských společností o svědomí a mravních hodnotách shodovat se svědomím jednotlivců k těmto církvím a náboženským společnostem patřícím. A tedy i člen církve nebo náboženské společnosti může učinit konkrétní rozhodnutí v souladu se svým svědomím, ačkoli by nebylo v souladu s mravními hodnotami či články víry příslušné církve nebo náboženské společnosti a i takové svobodě poskytuje Listina ochranu. Například ve vztahu k právu odmítnout výkon vojenské služby, tak jak jej garantuje čl. 15 odst. 3 Listiny uvedl Ústavní soud toto: „Ústavní soud je totiž toho názoru, že odmítnutí nastoupit vojenskou službu lze učinit i z důvodů nesouvisejících s náboženským přesvědčením a že i takovou svobodu Listina chrání.“⁴³

4. 1. 2. Právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání

Listina rozlišuje mezi pojmy náboženství a víra. Je možné tomu tedy rozumět tak, že zatímco náboženství lze chápat jako vztah člověka k bohu (opakem je bezbožectví – ateismus), „vírou je jakékoli přesvědčení či úsudek, které nejsou racionálně zdůvodnitelné“ (nebo alespoň ne zcela), „aniž by se muselo nezbytně jednat o víru náboženskou (např. víra v mimozemské civilizace)“.⁴⁴

Možnost změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání stát garantuje každému. Jde nejen o to, aby měl každý možnost změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání ve svém soukromém životě (ve svém vnitřním přesvědčení), ale aby měl právo takové rozhodnutí učinit i navenek, např. svobodně přestoupit z jedné církve do jiné nebo z nich vystoupit a být bez náboženského vyznání.

Je to subjektivní právo každého člověka vůči státu, aby toto právo zajistil a blíže upravil v příslušných normách a v případě, že by bylo ohroženo, mu poskytl ochranu.

Ochranu těmto právům a svobodám zákonodárce blíže provedl v zákoně č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, zejména v § 2 odst. 1 a 2, které jsou citovány výše.

⁴² Viz blíže odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR ÚS 671/01, publikovaný ve Sb. n. a u. ÚS, svazek 29, č. 36, str. 309 a násl.

⁴³ Viz blíže odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR ÚS 42/02 publikovaného pod č. 106/2003 Sb.

⁴⁴ R. Suchánek, in Pavlíček, V. a kolektiv: Ústavní právo a státověda, II. díl Ústavní právo České republiky - Část 2. Praha: Linde 2004.

§ 2 odst. 3 téhož zákona zaručuje (ve formě zákazu) stejné právo jako čl. 15 odst. 1 věta druhá Listiny; stanoví: „Nikdo nesmí být nucen ke vstupu do církve a náboženské společnosti ani k vystoupení z ní, k účasti nebo neúčasti na náboženských úkonech či úkonech církve a náboženské společnosti.“

Svědomy, náboženské vyznání a víra jednotlivce nemůže být zdrojem jakékoli diskriminace ve společnosti. Jedná se o univerzální zákaz diskriminace či preference ve vztahu ke všem základním právům a svobodám, jak jej vyjadřuje čl. 3 odst. 1 Listiny. V § 2 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb., zákon o církvích a náboženských společnostech, je tento zákaz diskriminace vyjádřen, jde-li o osobu, která je příslušníkem církve, náboženské společnosti nebo je-li bez vyznání; hodnotové orientace jednotlivce mu nesmí být na škodu: „Nikdo nesmí být omezen na svých právech proto, že se hlásí k církvi a náboženské společnosti, že se účastní její činnosti nebo že ji podporuje, anebo je bez vyznání.“

4. 1. 3. Svoboda svědomí a náboženského vyznání a právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání ve vztahu k nezletilcům

V zákoně č. 3/2002 Sb., zákon o církvích a náboženských společnostech, je vzhledem k nezletilým dětem v § 2 odst. 2 uvedeno: „Právo nezletilých dětí na svobodu náboženského vyznání nebo být bez vyznání je zaručeno. Zákonní zástupci nezletilých dětí mohou výkon tohoto práva usměrňovat způsobem odpovídajícím rozvíjejícím se schopnostem nezletilých dětí.“ Toto ustanovení vychází z čl. 14 Úmluvy o právech dítěte a je s ním dnes v plném souladu. Předcházející zákon č. 308/1991 Sb.⁴⁵ totiž stanovil že „o náboženské výchově dětí do dovršení 15 let jejich věku rozhodují jejich zákonní zástupci“. To nebylo zcela v souladu s formulací tohoto práva v Úmluvě o právech dítěte, která rodičům přiznává pouze možnost toto právo „usměrňovat“.

Úmluva používá pojem „dítě“, který se obsahově shoduje s pojmem použitým v české právní úpravě „nezletilé dítě“. Zletilost se v českém právním řádu nabyvá dovršením osmnácti let, resp. uzavřením manželství osobou starší 16 let (a to byť i neplatného manželství).⁴⁶

Kdo je zákonným zástupcem nezletilého dítěte, upravuje zákon o rodině. Ten stanoví, že jím je rodič, resp. rodiče jestliže jsou oba nositeli rodičovské zodpovědnosti, anebo poručník,

⁴⁵ O svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností účinný do ledna 2002.

⁴⁶ Viz § 8 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 17a zákona č. 94/1963 Sb. o rodině.

pokud jím byl soudem určen.⁴⁷ Zákonní zástupci mají plnou rodičovskou zodpovědnost, do které mimo jiné patří i péče zahrnující „péči o rozumový a mravní vývoj jednotlivce“,⁴⁸ a podle zákona o církvích a náboženských společnostech i usměrňování nezletilého dítěte v oblasti duchovní, a to s ohledem na „rozvíjející se schopnosti nezletilých dětí“. Náboženská výchova dítěte (resp. výchova k ateismu) nesmí kolidovat s právem dítěte na svobodu náboženského vyznání. V rozporu s tím by také bylo ovlivňování nezletilého dítěte v duchu náboženské a jiné nesnášenlivosti, zášti a diskriminace druhých (vůči jiným vyznáním či ateismu).

Úmluva o právech dítěte v čl. 12 a z ní vycházející § 31 odst. 2 zákona o rodině považují dítě za rovnoprávný subjekt. Stanoví právo dítěte se svobodně vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů, které se týkají podstatných záležitostí jeho osoby, a to za předpokladu, že dítě je schopno si s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit názor na rozhodnutí rodiče a na dosah toho, čeho chce rodič docílit. K těmto rozhodnutím bezesporu patří i rozhodnutí o náboženské či nenáboženské orientaci výchovy. Dítěti se má přitom dostat potřebných informací, aby mohlo vyjádřit svůj názor.

Právo na náboženskou svobodu přiznává český právní řád výslovně také v místech výkonu ústavní výchovy.⁴⁹

4. 2. Právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání

V čl. 15 odst. 3 Listiny je upraveno základní právo navazující na svobodu svědomí a náboženského vyznání; právo nevykonávat vojenskou službu, pokud je výkon takové služby v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním jedince.

Povahu tohoto práva výstižně popsal Ústavní soud: „Součástí svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání je i právo nevykonávat vojenskou službu, pokud je výkon takové služby v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním jedince.“ „V případě tohoto práva je nezbytné rozlišovat jeho vnitřní a vnější stránku, tj. vnitřní přesvědčení nevykonávat vojenskou službu pro rozpor se svědomím nebo náboženským vyznáním, a vnější projev takového přesvědčení, tj. odmítnutí výkonu vojenské služby. Vnitřní stránka tohoto práva je

⁴⁷ Blíže kolektiv autorů. Občanské právo hmotné, svazek III. Třetí aktualizované a doplněné vydání. Aspi Publishing 2002.

⁴⁸ § 31 odst. 1 písm. a) zákona č. 94/1963 Sb. o rodině.

⁴⁹ Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

absolutní a neregulovatelná, vnější stránka, tj. výkon tohoto práva navenek, je naopak regulovatelná a může být i omezena za určitých stanovených podmínek.⁵⁰

Toto právo, tj. odepřít výkon vojenské služby ze stanovených důvodů, není výslovně obsaženo z žádné mezinárodní úmluv, jimiž je Česká republika vázána. Přesto se však s takovou možností v některých úmluvách počítá, a to v souvislosti s definicí nucené nebo povinné práce.⁵¹ Evropské ústavy tuto otázku upravují různým způsobem.⁵²

Čl. 15 odst. 3 Listiny základních práv a svobod stanoví: „Nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. Podrobnosti stanoví zákon.“

I když je výjimka z povinnosti konat vojenskou službu formulována univerzálně (arg. „nikdo“), vztahuje se jen na toho, kdo by jinak této povinnosti podléhal. Práva vyplývající z takové výjimky jsou založena přímo Listinou. Zákonu je proto svěřeno stanovit pouze podrobnosti.

Přestože od roku 2005 má Česká republika „plně profesionální armádu“,⁵³ branná povinnost tím nezanikla. Branná povinnost je stanovena v čl. 4 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Rozsah branné povinnosti podle tohoto ústavního zákona stanoví zvláštní zákon; tím je dnes zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon),⁵⁴ a ten ji spojuje s občanským statutem. Branná povinnost vzniká občanovi dnem následujícím po dni, v němž dosáhne věku 18 let.

Branná povinnost může zaniknout z důvodů uvedených v § 7 branného zákona. Pod písmenem e) je stanoveno, že branná povinnost zaniká „vojákovi v záloze,⁵⁵ který odmítl vykonávat mimořádnou službu z důvodu svědomí nebo náboženského vyznání“. Brannou povinnost občan plní ve formě mimořádné služby za stavu ohrožení státu nebo za válečného

⁵⁰ Viz blíže odůvodnění nálezu publikovaného pod č. 151/1999 Sb.

⁵¹ V. Pavlíček, in Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2 díl. Práva a svobody. 2. vyd., Linde Praha 1999 (dotisk 2002).

⁵² Například německá ústava, jistě i pod vlivem zkušenosti z nacistického období, upravuje právo na odepření vojenské služby výslovně, a to mezi základními právy – v článku 4 odstavci 3: „Nikdo nesmí být proti svému svědomí nucen k vojenské službě ve zbraní.“ Ústava Království Španělsko v článku 30 stanoví, že „zákon... upravuje s potřebnými garancemi odmítnutí branné služby z důvodu svědomí.“ Portugalská ústava upravuje právo na odepření vojenské služby společně s náboženskými svobodami ve svém článku 41. Odstavec 6 zní: „Právo odmítnout z důvodu svědomí službu ve zbraní je podle zákona zaručeno.“ Blíže viz. Klokočka, V. Vagnerová, E.: Ústavy států Evropské unie, Linde, Praha, 1997.

⁵³ § 39 odst. 1 zákona č. 585/2004 Sb., (branný zákon) stanoví, že „Vojáci vykonávající základní službu se z této služby propustí dne 22. prosince 2004“.

⁵⁴ Tento zákon nabyl účinnosti dne 1. ledna 2005, s výjimkou ustanovení § 39 odst. 1, které nabylo účinnosti dne 1. prosince 2004.

⁵⁵ Kdo je považován za vojáka v záloze je stanoveno v § 26 a násl branného zákona.

stavu.⁵⁶ Odmítnout ji tedy může také až v době, když bude vyhlášen stav ohrožení státu nebo válečný stav, a kdy by byl povinen ke splnění mimořádné služby.

Pojem svědomí je blíže vysvětlen v kapitole 4. 1. 1. a je třeba jej posuzovat individuálně, případ od případu. Ústavní soud k tomu uvedl: „Teprve stane-li se výkon vojenské služby zásadním mravním konfliktem vlastního svědomí, může intenzita tohoto vnitřního konfliktu založit ochranu ústavního subjektivního práva svobody svědomí vůči stanoveným zákonným povinnostem. Za této situace čl. 15 odst. 3 Listiny základních práv a svobod neumožňuje státu, aby vynutil výkon vojenské služby.“⁵⁷

Obsah náboženského vyznání bude možno zpravidla zjišťovat z článků víry daného náboženství. Podrobnosti o tomto prohlášení (kdy jej lze učinit, způsob, náležitosti apod.)⁵⁸ jsou uvedeny v § 6 branného zákona.

To, že má občan možnost odmítnout vykonávat mimořádnou službu z důvodu svého svědomí nebo náboženského vyznání, nesmí působit diskriminačně vůči těm občanům, jejichž svědomí nebo náboženské vyznání není v rozporu s výkonem branné povinnosti, a kteří by mimořádnou službu za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu vykonávali. Jedná se o princip rovných práv a povinností občanů, který je jedním ze základních rysů právního státu. Proto § 6 odst. 4 branného zákona stanoví, že občané (resp. vojáci), kteří odmítnou vykonávat mimořádnou službu za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu, podléhají pracovní povinnosti podle zvláštního právního předpisu, kterým je zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky. V § 21 odst. 1 tento zákon pracovní povinnost popisuje obecně a uvádí, že se vykonává „zejména v těch oborech práce, které jsou nevyhnutelné k zajišťování životně důležitých funkcí státu nebo k zabezpečení ozbrojených sil“.

Autor této práce se domnívá, že toto ustanovení zákona o zajišťování obrany České republiky je přinejmenším sporné, ne-li přímo protiústavní. Z Listiny vyplývá právo odmítnout výkon vojenské služby. Vojenskou službu nelze pojímat jen jako přímou účast na vojenském výcviku nebo bojové akci. Lze ho chápat jako jakoukoli službu, výkony nebo práce, které jsou „bezprostředně“ spojeny s ozbrojenými silami. Z ustanovení Listiny tedy nelze dovodit, že právo odmítnout vykonávat vojenskou službu je omezeno jen na právo odmítnout službu „se zbraní“. Listina zaručuje právo odmítnout službu pro ozbrojené síly obecně, tedy vykonávat

⁵⁶ § 1 odst. 3 branného zákona.

⁵⁷ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 19/1998 Sb.

⁵⁸ K možnosti existence „formálních podmínek“ (časové hledisko apod.) v prohlášení o odmítnutí výkonu vojenské služby se vyjádřil Ústavní soud ČR např. v odůvodnění nálezu publikovaného pod č. 151/1999 Sb. a neshledal je jako protiústavní.

činnosti, které „bezprostředně“ podporují ozbrojené síly a souvisejí s válčením (např. vykonávat administrativní práce ve vojenském štábu, práce na vojenských objektech, zajišťování zásobování vojenských jednotek apod.). Takovému pojetí odpovídá i celá řada rozhodnutí Ústavního soudu v kauzách osob, které odmítly vykonávat vojenskou službu z důvodu svědomí nebo náboženského vyznání. Že je toto pojetí správné lze ilustrovat na hypotetickém případě; občan A odmítne na základě svého svědomí nebo náboženského vyznání vykonávat mimořádnou službu.⁵⁹ Občan B mimořádnou službu vykonávat neodmítne. Profesí je kuchařem a proto je přiřazen k výkonu vojenské činné služby do vojenské kuchyně. Občan A je povinen místo mimořádné služby vykonávat pracovní povinnost podle § 21 odst. 1 zákona č. 222/1999 Sb. „zejména v oborech práce, které jsou nevyhnutelné k zabezpečení ozbrojených sil“. Občan A je profesí také kuchař a proto, aby byla využita jeho kvalifikace, je zařazen do stejné vojenské kuchyně jako občan B. Jediným rozdílem mezi nimi je, že jeden vykonává vojenskou činnou službu a druhý pracovní povinnost. Nepodílejí se přímo na bojových akcích, ale oba vykonávají činnosti, které „zajišťují ozbrojené síly“.

Toto právo je založeno přímo Listinou a zákonu je svěřeno stanovit pouze podrobnosti. V tomto případě tedy, kdy zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, stanoví, že pracovní povinnost, kterou má občan, jež odmítl vykonávat mimořádnou službu z důvodu svého svědomí nebo náboženského vyznání, vykonává pracovní povinnost v těch oborech práce, které jsou nevyhnutelné k „zabezpečení ozbrojených sil“, nelze hovořit o podrobnostech. Zákon zde omezuje resp. neguje základní právo garantované Listinou a proto je v rozporu s ústavním pořádkem.

Ústavní soud se v průběhu své existence zabýval celou řadou kauz tzv. „odpírání“ vojenské služby z důvodu svědomí nebo náboženského vyznání. Ve své podstatě tvořily tyto případy dva okruhy kauz. První se týkaly trestání osob, které odmítly výkon jak vojenské tak civilní služby a uplatnění zásady „ne bis in idem“ v těchto případech. Druhou skupinu tvořily případy rehabilitace osob, které byly v době nesvobody (1948 – 1989) odsouzeny za trestné činy v souvislosti s odepřením výkonu vojenské služby, a kdy jejich postih byl tvrdý a často i opakovaný (i zde byla řešena otázka „ne bis in idem“).

Rozhodnutí v těchto případech mají mnohdy obecný význam. Ústavní soud se v souvislosti s jejich rozhodováním vyjadřoval i k pojmání svobody svědomí a náboženského vyznání

⁵⁹ Odmítl vykonávat vojenskou činnou službu za stavu ohrožení státu nebo válečného stavu – viz § 1 odst. 3 zákona č. 585/2004 Sb., branný zákon.

v České republice vůbec. Na mnohé nálezy již bylo v této práci odkázáno. Jejich podrobnější rozbor však překračuje rozsah této práce.

4. 3. Právo svobodně projevovat své náboženství a právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti

Svoboda vyznávat náboženství nebo víru, která je garantována v článku 15 se ve společnosti uskutečňuje prostřednictvím práv fyzických a právnických osob stanovených v článku 16. V odst. 1 tohoto článku Listiny je zakotveno právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru a v odst. 2 právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu.

4. 3. 1. Právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru

Svoboda vyznávat náboženství nebo víru, která je garantována v článku 15 odst. 1 Listiny se ve společnosti uskutečňuje prostřednictvím práv fyzických a právnických osob stanovených v článku 16.

V čl. 16 odst. 1 Listiny je garantováno právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Stejně ustanovení obsahuje i § 2 odst. 1 zákona o církvích a náboženských společnostech, čl. 18 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, čl. 9 odst. 1 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Svoboda náboženského vyznání však nabývá reálné hodnoty, jestliže je zaručena nejen jako forum internum, tedy možnost vyznávat nějaké náboženství nebo být bez vyznání, ale i právo tuto svobodu veřejně, tj. navenek identifikovatelným způsobem projevovat. Takto toto právo popsal i Ústavní soud ve svých nálezech.⁶⁰ Právo veřejně projevovat tuto svobodu je obsaženo v čl. 16 odst. 1 Listiny.

Právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru v čl. 16 odst. 1 Listiny je lex specialis ve vztahu k čl. 17 Listiny, kde je garantována svoboda projevu obecně. Toto právo přísluší každému, tedy každé fyzické osobě.

⁶⁰ Např. odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

Projevit svobodně náboženství nebo víru může každý sám nebo společně s jinými. Je tím tedy garantováno i právo shromažďovat se a sdružovat se za účelem vyznávání náboženství nebo víry. Jde tedy i o lex specialis k ustanovení čl. 19 a čl. 20 Listiny (k svobodě shromažďovací a sdružovací). Shromažďování a sdružování za účelem projevení náboženství nebo víry je proto „privilegovaný“ způsob těchto základních práv. Podrobnější úpravu tohoto práva obsahuje zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech (§ 4 odst. 1). Listina však nepreferuje ani způsob projevu náboženské svobody a víry v církvích a náboženských společnostech, ani mimo ně, a nikomu nemůže být bráněno, aby tak činil dle vlastní volby.

Pokud jde o pojem veřejně, je možné ho vyložit jako na místě veřejnosti přístupném či na místě umožňujícím přístup veřejnosti. Soukromě je možné projevat své náboženství nebo víru na místě, které je trvale či dočasně vyloučené z přístupu veřejnosti v okruhu osob, které jsou pozvány.

Výčet, jaké vnější, navenek identifikovatelné formy, mohou projevy náboženství nebo víry nabývat, je uveden taxativně, a to bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Jejich neostrost však umožňuje v podstatě jakékoli formy projevu, jež nejsou v rozporu s odst. 4 téhož článku. Patří k nim i právo věřících být v náboženském duchu vychovávan, volit si duchovní nebo řeholní stav, rozhodovat se pro život v komunitách, řádech a podobných společenstvích, navazovat a udržovat mezinárodní náboženské styky, vlastnit náboženskou literaturu v libovolném jazyce apod.

Za bohoslužbu lze považovat jen takový obřad, při němž je uctíván bůh či bozi, nikoli jiná nadpřirozená bytost (satan).

Při zachovávání obřadu a náboženských úkonech nejde jen o kultovní úkony (spojené s uctíváním boha nebo bohů), ale i o takové činnosti, které určité náboženství nebo víra požaduje od svých příslušníků např. náboženské svátky, rituální příprava jídla, evangelizační činnost apod.

Podle § 2 odst. 2 předcházejícího zákona č. 308/1991 Sb.⁶¹ měli věřící právo slavit svátky a obřady podle požadavků vlastní náboženské víry v souladu s obecně závaznými právními předpisy. V poznámkách tento zákon pak odkazoval na zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, a zákon č. 93/1951 Sb., o státních svátcích, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech. Podobné ustanovení v zákoně č. 3/2002 Sb. dnes nenajdeme. To však neznamená, že by se zhoršila úroveň náboženské svobody a věřící by již neměli právo slavit

⁶¹ O svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností účinný do ledna 2002.

náboženské svátky podle náboženství nebo víry, které vyznávají. V této souvislosti vzniká otázka, jak by měl být řešen případný konflikt projevu náboženské svobody „osoby – zaměstnanec“, jehož náboženství nebo víra požaduje slavit svátek nebo konat jiné náboženské obřady v době, která by se shodovala s pracovní dobou (nebo částí pracovní doby). Jen stěží je představitelné, že by s odkazem na čl. 16 odst. 1 Listiny měl zaměstnavatel povinnost poskytnout zaměstnanci čas na tyto činnosti v rámci pracovní doby. Na tomto místě je však možné připomenout čl. 6 písm. h) Deklarace OSN o eliminaci všech forem netolerance a diskriminace založených na náboženství nebo víře, kterou přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1981. V souladu s ní má mít každý v rámci své zákonné dovolené nebo volna právo zachovávat a slavit svátky, které odpovídají té které náboženské víře. Podle autora této práce by bylo proto vhodné, aby z důvodů zachování svátku nebo jiné náboženské činnosti byla zaměstnanci zákonná dovolená udělena vždy, pokud si o ní požádá a pokud samozřejmě splňuje další podmínky stanovené zákonem např. počet odpracovaných dnů apod. Podle stávajícího zákoníku práce totiž dobu čerpání dovolené určuje v zásadě zaměstnavatel.⁶²

Ústavní soud ČR se ve svém usnesení zabýval otázkou, zda je Česká republika jako veřejná moc povinna poskytnout speciální stravu, jejíž požívání je součástí výkonu náboženství, jestliže se vyznavač takové víry nachází ve věznicí, tj. v moci státu, a je omezen v osobní svobodě.⁶³ Ve svém usnesení uvedl: „Ústavní soud zde zastává názor, že není možné dát obecnou odpověď na výše položenou otázku. Nenašly ji ani soudy v jiných státech, které se problémy projevu náboženství v případech vězňů zabývaly...“ „Správa věznic zde má podle názoru Ústavního soudu prostor k uvážení pro výběr rozumných prostředků, které v rámci principu přiměřenosti a respektování čl. 4 odst. 4 Listiny zajistí možnou míru respektování projevu náboženské svobody v případě osob ve vazbě. Osoby ve vazbě jsou tak podrobeny omezením, ta však nejsou bez hranic, zejména ve vztahu k jejich jiným základním právům a svobodám. Řešení bude vždy záviset na konkrétních okolnostech případu...“ „Jestliže v daném případě našla správa Vazební věznic Pankrác způsob, jak svobodu projevu židovského náboženského vyznání zajistit, když stěžovateli umožnila, aby dostával požadovanou stravu zvenku, nenarušila tím v žádném případě ustanovení čl. 16 odst. 1 Listiny z toho důvodu, že ji měla poskytovat sama. Pokud by takový způsob neumožnila, např. z důvodu nebezpečí ohrožení účelu vazby, bylo by nutno posoudit možnosti státu zajistit jiný způsob košer stravování.“ Ústavní soud ČR došel k závěru, že stát musí respektovat náboženskou svobodu stěžovatele a nesmí jej nutit přijímat stravu, která odporuje jeho

⁶² Viz § 108 a násl. zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce.

⁶³ Usnesení bylo publikováno ve Sb. n. a u. ÚS, svazek 10, pod č. 30.

náboženskému vyznání i s ohledem na ustanovení čl. 18 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Poslední z forem vnějšího projevu náboženství nebo víry podle čl. 16 odst. 1 Listiny je vyučování náboženství. Může se jednat o vyučování veřejné (ve školách) nebo v soukromí.

Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, umožňuje registrovaným církvím a náboženským společnostem, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštních práv⁶⁴ a) vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu, b) zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu. Tímto zvláštním právním předpisem, který blíže upravuje tato práva je zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).⁶⁵

Pokud jde o vyučování náboženství ve státních školách Listina k tomu dále v čl. 16 odst. 3 stanoví, že podmínky takového vyučování blíže upraví zákon. Listina vyučování náboženství na státních školách výslovně připouští, a proto nelze běžným zákonem takové právo vyloučit, ten může stanovit jen konkrétní podmínky. Možnost vyučovat náboženství na školách (a to nejen státních) upravuje obecně školský zákon v § 15 odst. 1. Náboženství mohou vyučovat registrované církve nebo náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno zvláštní právo vyučovat náboženství ve státních školách. V odst. 2 jsou pak uvedeny konkrétní podmínky vyučování náboženství na státních školách, a dále na školách zřizované krajem, obcí nebo svazkem obcí. Náboženství se vyučuje jako nepovinný předmět, pokud se k předmětu náboženství přihlásí ve školním roce alespoň 7 žáků školy. K vyučování náboženství lze spojovat žáky z několika ročníků jedné školy nebo i více škol. V ostatních školách (kdy zřizovatelem není stát, kraj, obec, svazek obcí) je na úvaze zřizovatele, zda vyučování náboženství umožní či nikoli.

Podle § 6 odst. 8 školského zákona mohou registrované církve a náboženské společnosti oprávnění k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy. Jejich předmětem činnosti je poskytování vzdělávání nebo školských služeb podle školského zákona. Vzdělání získané v těchto školách je rovnocenné se vzděláním získaným v ostatních školách.

Vzdělávání podle školského zákona je založeno na zásadách rovného přístupu ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace, mezi jinými i z důvodu víry a náboženství (§ 2 odst. 1 písm. a). A

⁶⁴ K tomu viz blíže kapitola 4. 3. 2. Právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu.

⁶⁵ Tento zákon nabyl účinnosti dne 1. ledna 2005 (s výjimkou některých ustanovení) a zrušil do té doby platný školský zákon č. 84/1984 Sb. I ten upravoval výuku náboženství ve školách.

k obecným cílům vzdělávání pak patří i utváření respektu k náboženské identitě každého (§ 2 odst. 2 písm. e).

4. 3. 2. Právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu

V čl. 16 odst. 2 Listiny je obsaženo právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státních orgánech. Zařazení tohoto ustanovení o vztahu církví a náboženských společností a státu do katalogu práv a svobod, lze chápat tak, že se jedná o projev kolektivních práv nábožensky věřících občanů, jimiž uplatňují svobodně svá práva uvedená v předchozích ustanoveních Listiny – konkrétně „společně s jinými projevovat své náboženství nebo víru“.⁶⁶ Tomuto pojetí odpovídá i ustanovení § 4 odst. 2 zákona o církvích a náboženských společnostech, které stanoví, že „církev a náboženská společnost vzniká dobrovolným sdružováním fyzických osob a svébytně rozhoduje o věcech spojených s vyznáváním víry, o organizaci náboženského společenství a o vytváření k tomu určených institucí“.

Je však možný i výklad, že Listina v tomto ustanovení překračuje vymezenou úpravu práv lidských a občanských a výjimečně zakotvuje právo těchto sdružení ve vztahu k státu. V takovém případě by se ustanovení týkající se přirozených práv jedinců na uvedené vztahy nevztahovala. Pro takový výklad by svědčilo, že v mezinárodních úmluvách o lidských právech nenalezneme pro vztahy uvedené v tomto odstavci oporu.⁶⁷

V demonstrativním výčtu je uvedeno, že se touto nezávislostí zejména rozumí ustanovování svých orgánů, ustanovování svých duchovních a zřizování řeholních a jiných církevních institucí. Obdobné ustanovení je obsaženo v § 4 odst. 3 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech.

Jedná se o vyjádření principu autonomie církví a náboženských společností a je protipólem čl. 2 odst. 1 Listiny, v němž je vyjádřen princip laického státu.⁶⁸ Garantuje církvím a náboženským společnostem autonomní prostor, do kterého stát nemůže libovolně zasahovat. Církev a náboženské společnosti si jakožto subjekty soukromého práva samostatně a nezávisle na státní moci podle svých předpisů upravují své vnitřní poměry. Ústavní soud ČR

⁶⁶ V. Pavlíček, in Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2 díl. Práva a svobody. 2. vyd., Linde Praha 1999 (dotisk 2002).

⁶⁷ Tamtéž. Autor této práce se přiklání spíše k pojetí uvedené jako druhé.

⁶⁸ Viz kapitola 3. 1. Ústavněprávní předpisy.

k tomu uvedl: „Zásada autonomie církví a náboženských společností spočívá především v tom, že stát do činnosti církví a náboženských společností nesmí zasahovat, a pokud se aktivita církví omezí na vnitřní záležitosti (zejména na organizační členění), není principiálně možno tato opatření přezkoumávat před státními soudy (obdobně judikoval německý Spolkový ústavní soud, BVerfGE 18/385).“ „Garance svobodné organizace a správy vlastních záležitostí totiž představuje nezbytný předpoklad pro svobodu náboženského života a působení církve.“⁶⁹

Podle zákona o církvích a náboženských společnostech vzniká církev dobrovolným sdružováním fyzických osob. Právní osobou se církev stává až registrací podle tohoto zákona (§ 6 odst. 1). Individuální právní akt, kterým je registrace, má proto bezesporu konstitutivní účinky a svou podstatou představuje akceptaci státu ve vztahu ke vzniku konkrétního náboženského sdružení. § 28 odst. 1 pak v intertemporálním ustanovení dodává, že „církev a náboženská společnost, které ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona vyvíjely svou činnost jako registrované ze zákona, se považují za registrované podle tohoto zákona“.

Právní povahou registrace náboženského sdružení se zabýval i Ústavní soud ČR v nálezu publikovaného pod č. 4/2003 Sb. V odůvodnění nálezu ovšem uvedl, že v případě „řady“ církví je jejich právní subjektivita založena církevními řádami či jinými právními systémy, a český stát pak takovou subjektivitu již nemůže vytvořit, ale pouze ji respektovat. Dále uvedl, že státní moc proto nemůže mít ambice tyto instituce právně regulovat (včetně jejich konstituování), nýbrž pouze omezovat jejich činnost v případech stanovených taxativním způsobem v čl. 16 odst. 4 Listiny. Jako reprezentanta této „řady“ církví uvádí katolickou církev (Svatý stolec). Funkce jejich registrace (podle názoru Ústavního soudu ČR) je tedy pouze stanovení podmínek působení a právně relevantní činnosti církví a náboženských společností na území České republiky, nikoliv vznik jejich obecné právní způsobilosti.

Autor této práce se domnívá, že takové odůvodnění nálezu Ústavního soudu je v rozporu s principem svrchovanosti státu. Vzniká zásadní otázka, která norma kterého právního systému přikazuje České republice, aby respektovala právní subjektivitu církve či náboženské společnosti, kterou konstituoval jiný normotvůrce. Takovým systémem nemůže být církevní řád, jak uvádí Ústavní soud, neboť církev či náboženská společnost není zdrojem svrchované moci, která by mohla konkurovat moci státu. Nemůže jí být ani právní řád jiného státu, neboť tomu brání princip svrchované rovnosti mezi státy. Neukládá jí to ani žádná norma obecného mezinárodního práva, ani žádná mezinárodní smlouva, včetně univerzálních či

⁶⁹ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

evropských úmluv o lidských právech. Jen svrchovaná státní moc vzešlá z demokratických voleb a respektující základní práva a svobody může určit, jaké subjekty v její jurisdikci budou mít právní subjektivitu a za jakých podmínek

Česká republika jako svrchovaný stát tedy disponuje právem stanovit podmínky pro udělení statusu právnické osoby církvím a náboženským společnostem. Z principů demokratického právního státu však plyne, že nesmí církvím svévolně bránit v jejich vstupu do veřejného života a že musí všem církvím a náboženským společnostem garantovat pro nabývání statusu právnické osoby rovné podmínky. Tyto podmínky by neměly být v rozporu s čl. 16 odst. 4 Listiny, který stanoví, že v případě omezení základních práv musí jít o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých. Tyto podmínky stanoví zákon č. 3/2002 Sb.⁷⁰

Vznikat a vyvíjet činnost nemůže podle zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, církev a náboženská společnost, jejíž činnost je v rozporu s právními předpisy a jejíž učení nebo činnost ohrožuje práva, svobody a rovnoprávnost osob a jejich sdružení včetně jiných církví a náboženských společností, ohrožuje demokratické základy státu, jeho suverenitu, nezávislost a územní celistvost a zároveň je v rozporu nebo popírá nebo omezuje apod. právem chráněné hodnoty uvedené v § 5 zákona č. 3/2002 Sb.

V § 10 zákona jsou blíže stanoveny náležitosti návrhu na registraci církve a náboženské společnosti. K těmto podmínkám patří např. i podpisy nejméně 300 zletilých občanů České republiky, kteří se hlásí k této církvi nebo náboženské společnosti. Oproti předcházející úpravě tedy došlo ke snížení personálního cenzu, potřebného k registraci církve nebo náboženské společnosti.

⁷⁰ Neadekvátnost odůvodnění nálezu ve svém odlišném stanovisku namítli i dva soudci Ústavního soudu ČR. K právní povaze registrace v odlišném stanovisku uvedli: „Zákon č. 3/2002 Sb. v souladu s tím upravuje toliko chování těch (složek) církví a náboženských společností, jež podléhají jurisdikci České republiky. V tomto smyslu je akt registrace nepochybně konstitutivní, neboť jím uděluje postavení právnické osoby v dosahu jurisdikce českého státu. „Odůvodnění nálezu zjevně vychází z premisy, že koncepce registrace coby konstitutivního aktu státní moci je nepoužitelná na katolickou církev vzhledem k mezinárodně právní subjektivitě Svatého stolce. Z toho pak neodůvodněně usuzuje na nepoužitelnost „konstitutivní“ koncepce na všechny církve (náboženské společnosti). Ve skutečnosti je katolická církev v poměru k ostatním církvím naprostou výjimkou, jež tudíž nemůže sloužit jako model pro obecnou právní úpravu. Mezinárodně právní osobnost Svatého stolce je podstatným odlišujícím znakem katolické církve v poměru k ostatním církvím. Klade se proto otázka, zda a v jaké míře mají být obecná pravidla v zákoně č. 3/2002 Sb. na katolickou církev uplatněna. Rozdíly náboženství nejsou důvodem k různému zacházení z hlediska základních práv a svobod (čl. 3 odst. 1 Listiny). Rovnost však není absolutní kategorií. Rozdílné zacházení je přípustné, je-li založeno na objektivních a rozumných důvodech.“

Autor této práce se domnívá, že toto rozdílné zacházení nemůže založit katolické církvi (římskokatolické a řeckokatolické) výhodnější režim jen proto, že je součástí svých mezinárodních struktur. Blíže viz kapitola 6. Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolicem.

Registrovaná církev a náboženská společnost může k plnění svého poslání zejména vyučovat a vychovávat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních školách a jiných zařízeních i na vysokých školách bohosloveckých a bohosloveckých fakultách a dále získat „oprávnění k výkonu zvláštních práv“.

Výčet zvláštních práv je legálně vymezen v ustanovení § 7 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. Spadá do něj právo vyučovat náboženství na státních školách; pověřit osoby k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách a v místech výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení a ochranné výchovy; být financován podle zvláštního předpisu; konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky; zřizovat církevní školy a zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství.

Tato zvláštní práva nesouvisí s náboženským vyznáním jednotlivců, ale s přístupem státu k církvím a náboženským společnostem. Z povahy tzv. zvláštních práv je zřejmé, že se jedná o případy, kdy stát registrovaným církvím a náboženským společnostem umožní „nadstandardní“ nároky na konkrétní plnění, tzn., že se jedná o případy aktivního a pozitivního přístupu státu. Je proto také zřejmé, že stát je zásadně oprávněn i stanovit podmínky, za jakých jednotlivé subjekty budou mít k těmto plněním přístup.⁷¹

Zakotvením těchto zvláštních práv a stanovením podmínek, za kterých je možné přiznání oprávnění k jejich výkonu, tedy není porušen princip rovnosti mezi lidmi pro jejich určité náboženské vyznání. Podmínky, za kterých je možné podat návrh na přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv, stanoví zákon č. 3/2002 Sb. podrobněji v § 11.

V souvislosti s těmito zvláštními právy církví a náboženských společností stanovenými v § 7 zákona č. 3/2002 Sb. si autor této práce dovoluje poukázat na možný konflikt tohoto ustanovení s čl. 16 odst. 2 Listiny. V odst. 1 pod písmenem c) zmíněného § je totiž zakotveno právo registrované církve a náboženské společnosti „být financována podle zvláštního právního předpisu o finančním zabezpečení církví a náboženských společností“. Tímto zákonem je dnes zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.⁷²

Čl. 16 odst. 2 Listiny však stanoví, že církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti nezávisle na státních orgánech. Demonstrativně pak uvádí, že se jedná zejména o právo ustavovat své orgány, své duchovní a zřizovat řeholní a jiné církevní instituce. Bezesporu sem

⁷¹ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

⁷² V současné době je financováno na základě uvedených zákonů celkem 17 církví a náboženských společností.

patří i nezávislost ekonomická – „ekonomická odluka“. Státní orgány nesmí zasahovat do rozhodování církví a náboženských společností o nakládání se svým majetkem. Obdobně argumentoval i Ústavní soud v odůvodnění nálezu publikovaného pod č. 4/2003 Sb., kterým mimo jiné jako neústavní zrušil část věty druhé ustanovení § 27 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb., která zněla: „dosažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti“. Shledal jí v rozporu s čl. 4 odst. 4 Listiny, s čl. 16 odst. 2 a čl. 11 odst. 1 Listiny.⁷³

Ekonomická nezávislost je však neúplná, jestliže zákon č. 3/2002 Sb. zakotvuje právo církví a náboženských společností, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštních práv, být financovány státem. Pokud čl. 16 odst. 2 Listiny stanoví, že církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti nezávisle na státních orgánech, je tím míněna ekonomická nezávislost nejen ve smyslu, že stát nesmí rozhodovat o tom, jak církve a náboženské společnosti mají nakládat se svým majetkem, ale i ve smyslu, že stát nesmí financovat církve a náboženské společnosti (nebo některé z nich) přinejmenším takovým způsobem, aby se na něm staly ekonomicky závislémi. Ekonomické připoutání církví ke státu bylo ostatně smyslem zákona č. 218/1949 Sb.

Jak už bylo uvedeno, Česká republika patří k laickým státům. Stát ve smyslu čl. 2 odst. 1 Listiny má být důsledně oddělen od církví a náboženských společností, a proto nemůže být povinován k aktivnímu napomáhání činnosti jednotlivých církví a náboženských společností.⁷⁴ Z těchto uvedených důvodů lze mít proto za to, že ustanovení § 7 odst. 1 písm. c) zákona č. 3/2002 Sb. je tedy v rozporu s ustanoveními Listiny.

Na základě této úvahy lze učinit i další závěr. V § 6 odst. 1 ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod, je totiž stanoveno, že „zákony a jiné právní předpisy musí být uvedeny do souladu s Listinou základních práv svobod nejpozději do 31. prosince 1991. Tímto dnem pozbývají účinnosti ustanovení, která s Listinou základních práv a svobod nejsou v souladu.“ Jak už bylo uvedeno výše, podrobnosti o financování církví a náboženských společností upravuje zákon č. 218/1949 Sb. Tento zákon tuto materii upravoval i před 31. prosincem 1991. Pokud platí závěr, že z čl. 2 odst. 1 a čl. 16

⁷³ Ústavní soud v odůvodnění citovaného nálezu uvedl: „Omezování církví a náboženských společností svobodně disponovat svými legálně nabytými příjmy toliko na oblast vyznávání náboženské víry proto představuje svévolný zásah ze strany státu do soukromoprávní podstaty těchto subjektů, přičemž tento zásah zjevně není legitimován žádným relevantním veřejným zájmem.“

⁷⁴ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb., podobně také v usnesení Ústavního soudu ČR ÚS 227/97 publikované ve Sb. n. a u. ÚS, svazek 10, pod č. 30 na str. 447, viz také kapitola 3. 1. Ústavněprávní předpisy.

odst. 2 Listiny vyplývá úplná ekonomická odluka státu a církví a náboženských společností, měl proto podle § 6 odst. 1 ústavního zákona č. 23/1991 Sb. pozbyt zákon č. 218/1949 Sb. účinnost k 1. lednu 1992, protože nebyl v souladu s ustanovením Listiny.

Čl. 16 odst. 2 Listiny upravuje dále právo církví a náboženských společností zřizovat řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech. V souvislosti s posuzováním ústavnosti zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, si Ústavní soud ČR položil otázku, zda vytváření církevních právnických osob lze podřadit pod čl. 16 odst. 2 Listiny či nikoliv. A dále zda se toto ústavně chráněné právo vztahuje toliko na vnitrocírkevní instituce nedisponující samostatnou právní subjektivitou, či zda se naopak toto ustanovení vztahuje též na instituce s vlastní právní subjektivitou.⁷⁵

Ústavní soud ČR došel k závěru, že čl. 16 odst. 2 Listiny garantuje právo církví a náboženských společností zřizovat řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech. Jedná se tedy o základní právo, kterým disponují církve a náboženské společnosti jako specifické právnické osoby.⁷⁶

Na druhou část otázky týkající se povahy těchto institucí (subjektů) Ústavní soud ČR odpověděl tak, že čl. 16 odst. 2 Listiny má na mysli instituce s vlastní právní subjektivitou. A proto posoudil jako protiústavní ustanovení § 6 odst. 2 a § 28 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech. K tomu uvedl: „Z faktického a aplikačního hlediska však nelze přehlédnout, že mezi evidencí a registrací tak, jak je upravena v napadeném zákoně, neexistuje výraznější rozdíl, jelikož zákon pro návrh na evidenci stanoví jasné podmínky, při jejichž nesplnění - což je oprávněno posuzovat ministerstvo - k evidenci nedojde (rozuměj: nedojde k právnímu vzniku této církevní instituce).“ „Z těchto ustanovení totiž podle přesvědčení Ústavního soudu přímo vyplývá podmíněnost právního vzniku církevních právnických osob rozhodnutím státu, tzn. de facto jejich registrace, byť v zákoně formálně označená jako evidence.“⁷⁷

Ústavní soud dále připomněl, že právo sdružovat se v církvích a v náboženských společnostech představuje zvláštní formu výkonu sdružovacího práva. Platí, že „běžná“ sdružení mají podle zákona č. 83/1990 Sb. právo zřizovat své organizační složky jako tzv. vedlejší právnické osoby, odvozené od spolku jako celku a disponující právní subjektivitou a

⁷⁵ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

⁷⁶ Viz také usnesení Ústavního soudu ČR ÚS 171/97 publikované ve Sb. n. a u. ÚS, ve svazku 12, pod č. 57, na str. 457.

⁷⁷ Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

ke zřízení těchto právnických osob v zásadě postačuje, aby stanovy tuto možnost připouštěly. Vznik těchto vedlejších právnických osob tedy není podmíněn akceptací ze strany státu. Dále připomněl způsob právního vzniku odborové organizace a organizace zaměstnavatelů, k němuž dochází ex lege již dnem následujícím poté, co byl ministerstvu doručen návrh na evidenci (§ 9a odst. 1 zákona č. 83/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů). Z těchto skutečností Ústavní soud dovodil, že „jelikož církve a náboženské společnosti jsou svým významem nezaměnitelné s tzv. běžnými spolky (sdruženími), a jestliže běžné spolky mohou bez státní ingerence zřizovat právnické osoby, není odůvodněno zákonné omezení pro vznik církevních právnických osob evidencí státním orgánem.“

Autor této práce si dovoluje k tomuto tvrzení Ústavního soudu připojit dvě kritické poznámky. Za první, z čl. 16 odst. 2 Listiny přímo nevyplývá jakou povahu mají subjekty, které církve a náboženské společnosti mají právo vytvářet nezávisle na státu. Čl. 16 odst. 2 Listiny hovoří obecně jen o právu „církví a náboženských společností zřizovat řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech“. Proto právní řád státu může určit podmínky, které je nutné splnit k tomu, aby taková církevní instituce měla právní subjektivitu. Právní řád tedy může kupříkladu určit, že právní subjektivita takové církevní instituce vznikne až registrací.

Za druhé, Ústavní soud jako argument, že právo zakládat nezávisle na státu instituce s právní subjektivitou církvím a náboženským společnostem přísluší, uvádí mimo jiné příklad právního vzniku odborové organizace a organizace zaměstnavatelů podle zákona č. 83/1990 Sb. Na rozdíl od svobody sdružovací, která zahrnuje podle mezinárodněprávních dokumentů i právo zakládat na obranu svých zájmů odbory,⁷⁸ však není v žádném mezinárodněprávním dokumentu v souvislosti s úpravou náboženské svobody upraveno právo církví a náboženských společností zakládat další subjekty nezávisle na státu. Přitom úprava vzniku odborových a zaměstnavatelských organizací byla do zákona č. 83/1990 Sb. včleněna právě na základě mezinárodních smluv. Tento argument Ústavního soudu je tedy přinejmenším sporný.

Ustanovení § 6 odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb. Ústavní soud shledal jako protiústavní také proto, že omezuje právo církví a náboženských společností navrhnout k evidenci církevní právnickou osobu jen „za účelem organizace, vyznávání a šíření náboženské víry“. Podle názoru Ústavního soudu se totiž aktivity církví a náboženských společností neredukují jen na prezentaci náboženské víry (na pouhý výkon náboženství), ale „vyzařují do celé společnosti a

⁷⁸ Např. čl. 11 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

představují tak i nezbytný předpoklad fungování občanské společnosti“. Takové odůvodnění autor této práce odmítá jako nepřijatelné. Otázkou je, co Ústavní soud měl na mysli, když uvedl, že církve a náboženské společnosti „vyzařují“ do celé společnosti. Co vše je možné si pod tímto pojmem představit? A co když někteří občané nechtějí být „ozařováni“ činností církví a náboženských společností? Z ústavního hlediska není žádný důvod k tvrzení, že církve a náboženské společnosti něco „vyzařují“.

Samotný princip evidence těchto institucí (a to v jejím skutečném smyslu blíže upravené zejm. v § 16, § 20, § 26) Ústavní soud neshledal jako protiústavní. Evidence těchto subjektů je naopak „případná zejména z hlediska naplnění informační funkce a funkce ochrany práv třetích osob“.⁷⁹

K výkonu práv náboženské svobody mohou registrované církve a náboženské společnosti založit svaz církví a náboženských společností.

V § 22 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, jsou stanoveny důvody, pro něž může být Ministerstvem kultury ČR zrušena registrace státem registrované církve a náboženské společnosti. Tyto důvody je nutno odlišit od podmínek vzniku a působení církví a náboženských společností uvedené § 5, které musí splňovat, aby mohly jako církve a náboženské společnosti působit.

Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, také upravuje působnost Ministerstva kultury ČR ve věcech církví a náboženských společností.

Příloha k zákonu č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, obsahuje abecední seznam 21 církví a náboženských společností registrovaných k datu účinnosti zákona (7. ledna 2002) v České republice. Podle posledního sčítání obyvatel v českých zemích, které se konalo v roce 2001, bylo 32,1 % obyvatel věřících. Mezi náboženská vyznání při sčítání lidu byly zahrnuty i státem neregistrované církve a náboženské společnosti. Ze statistických údajů je patrný odklon od většiny tradičních církví a náboženských společností a příklon k ateismu a „netradičním hnutím“, jež některé nemají právní subjektivitu podle zákona č. 3/2002 Sb.⁸⁰

4. 3. 3. Omezení výkonu náboženské svobody

Ustanovení čl. 16 odst. 4 Listiny umožňuje, aby zákon stanovil meze k výkonu všech práv garantovaných v tomto článku. Toto ustanovení se nevztahuje na práva a svobody vyjádřené

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Blíže viz webové stránky Českého statistického úřadu: <http://www.czso.cz/>.

v čl. 15 Listiny (tedy na svobodu svědomí a náboženského vyznání, právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání, právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání; tato práva v důsledku jejich absolutního charakteru není možné omezovat zákonem)⁸¹.

Výkon práv podle čl. 16 Listiny může být omezen jen zákonem a nikoli normou nižší právní síly. Zákon tak může učinit, pokud jsou taková opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu taxativně uvedených hodnot: veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví, mravnosti nebo práv a svobod druhých. Obdobně formulovaná omezení připouští i čl. 18 odst. 3 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a čl. 9 odst. 2 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Hodnoty takto vypočtené jsou chápány alternativně nikoli kumulativně. Listina používá pojmů velmi obecných, a proto by je zákonná úprava měla specifikovat. K možnosti omezení výkonu těchto práv Ústavní soud uvedl: „Tato omezení s ohledem na jejich povahu je nutno interpretovat restriktivně.“⁸² Znamená to, že ani zákon nemůže stanovit opatření, jež by v demokratické společnosti pro ochranu vyjmenovaných hodnot nezbytná nebyla a mohla by být zabezpečena jiným způsobem. Pro jejich interpretaci by měla mít značný význam také judikatura.

Jak ostatně také vyplývá z konstantní judikatury Evropského soudu pro lidská práva, k omezení základních práv musí být splněny tři základní podmínky: musí být stanoveno zákonem, musí směřovat k legitimnímu cíli a musí být nezbytným v demokratické společnosti. Pokud by takové opatření tyto podmínky nespĺňovalo, bylo by v rozporu s čl. 16 odst. 4 Listiny a bylo by nutné jej jako protiústavní zrušit.

Zákony, které stanovily omezení výkonu práv garantovaných v čl. 16 Listiny za podmínek, které byly popsány výše, jsou zejména zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech a zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

⁸¹ K rozdílné povaze práv a svobod zakotvených v čl. 15 a 16 Listiny blíže viz. kapitola 3. 1. Ústavněprávní předpisy.

⁸² Odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného pod č. 4/2003 Sb.

5. Ochrana svobody svědomí a náboženského vyznání v českém právním řádu

Skutečnost, že je právními normami nějaké subjektivní právo přiznáno, zpravidla ještě nepostačuje k tomu, aby takové právo mohlo být svými nositeli plně realizováno nebo vykonáváno. Vždy je třeba, aby byl k dispozici mechanismus, který by realizaci či výkon těchto práv garantoval, a v případě jejich ohrožení či porušení jim poskytl ochranu. To bezesbýtku platí i o svobodě svědomí a náboženského vyznání.

O zákonných garancích těchto subjektivních práv a svobod bylo již pojednáno výše a zbývá se tedy zmínit o zákonných možnostech ochrany těchto práv a svobod v případě jejich ohrožení nebo dokonce porušení. Podle čl. 36 odst. 1 Listiny se každý může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech i u jiného orgánu.

K ohrožení nebo porušení svobody svědomí a náboženského vyznání může dojít jak ze strany fyzických osob popř. právnických, tak ze strany orgánů veřejné správy (zpravidla státu). V případě ohrožení nebo porušení těchto subjektivních práv a svobod ze strany fyzických osob, by přicházelo v úvahu aplikace norem trestního či přestupkového práva.⁸³ V druhém případě, tedy ohrožení nebo porušení ze strany veřejné správy, je možné se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost rozhodnutí orgánu veřejné správy, kterým došlo k zásahu do těchto subjektivních práv a svobod. Přičemž Listina stanoví, že tato přezkumná pravomoc soudu nemůže být v těchto případech nikdy vyloučena, neboť tato práva a svobody jsou součástí základních práv a svobod zakotvených v Listině.⁸⁴ Jedná se o ochranu subjektivních veřejných práv formou správního soudnictví.⁸⁵

Většiny práv a svobod vyplývajících z čl. 15 a 16 Listiny se lze u soudu domáhat přímo.⁸⁶ A proto i prováděcí zákony nemohou překročit meze, které jsou pro ně Listinou stanoveny. Výjimku tvoří právo odmítnout vojenskou službu (čl. 15 odst. 3 Listiny), kdy Listina odkazuje na prováděcí zákon. Podobně tomu je u právu na výuku na státních školách (čl. 16 odst. 3 Listiny).

⁸³ Viz kapitola 5. 2. Trestněprávní a administrativně právní ochrana.

⁸⁴ Čl. 36 odst. 2 Listiny.

⁸⁵ Viz zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní.

⁸⁶ Čl. 41 odst. 1 stanoví, že některých práv se lze domáhat jen v mezích zákonů (např. právo na stávkou, některá sociální práva, právo na bezplatnou zdravotní péči apod.). Znamená to a contrario, že všech ostatních práv a svobod se lze domáhat přímo.

5. 1. Ústavněprávní ochrana

Podle zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, může každá fyzická osoba nebo právnická osoba (tedy např. i registrovaná církev a náboženská společnost) podat ústavní stížnost, pokud má za to, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, nebo opatřením či jiným zásahem orgánu veřejné moci⁸⁷ bylo porušeno její základní právo nebo svoboda, zaručená ústavním pořádkem. Ústavní stížnost lze podat až po vyčerpání všech opravných prostředků, které zákon k ochraně práva poskytuje.⁸⁸

Ústavní soud ústavní stížnosti vyhoví a zruší napadené rozhodnutí orgánu veřejné moci jestliže zjistí, že došlo k porušení základního práva nebo svobody. Pokud bylo základní právo nebo svoboda porušeno jiným zásahem orgánu veřejné moci než je rozhodnutí, zakáže tomuto orgánu, aby v porušování práva a svobody pokračoval, a popř. mu přikáže, aby pokud je to možné, obnovil stav před porušením. Jinak stížnost zamítne.

Spolu s ústavní stížností lze podat návrh na zrušení zákona či jiného právního předpisu nebo jejich jednotlivých ustanovení, jejichž aplikací nastala skutečnost, která je předmětem ústavní stížnosti, jestliže podle tvrzení stěžovatele jsou v rozporu s ústavním pořádkem.

Další formou ochrany, jenž však není v dispozici „běžného“ adresáta právního předpisu, je možnost navrhnout Ústavnímu soudu zrušení zákona (nebo jeho části), jestliže je v rozporu s ústavním pořádkem, nebo zrušení jiného právního předpisu (nebo popř. jeho části), je-li v rozporu s ústavním pořádkem nebo se zákonem. Návrh na zrušení zákona je oprávněn podat (alternative) prezident republiky, skupina nejméně 41 poslanců nebo 17 senátorů, senát ústavního soudu v souvislosti s rozhodováním o ústavní stížnosti a za určitých podmínek i ten, kdo podal ústavní stížnost. Návrh na zrušení jiného právního předpisu než zákona mohou podat i některé další subjekty, jako např. vláda či zastupitelstvo vyššího územního samosprávného celku.⁸⁹

Shledá-li Ústavní soud takovýto rozpor, rozhodne svým nálezem, že právní předpis (popř. jeho jednotlivá ustanovení) se zrušují dnem, který v nálezu určí. Tímto dnem zaniká platnost předpisu a ten přestává být součástí právního řádu ČR. Nález je konečný a vyhláší se ve Sbírce zákonů.

⁸⁷ Veřejnou moc Ústavní soud ČR chápe, jako moc, která autoritativně rozhoduje o právech a povinnostech subjektů, ať už přímo nebo zprostředkovaně, takže subjekt, o jehož právech a povinnostech orgán veřejné moci rozhoduje, není v rovnoprávném postavení s tímto orgánem a obsah rozhodnutí tohoto orgánu nezávisí na vůli subjektu. Např. již usnesení Ústavního soudu ČSFR publikovaného pod č. 3/1992 Sbírky usnesení a nálezů.

⁸⁸ Takovým prostředkem je např. odvolání nebo žaloba ve správním soudnictví, nikoli však návrh na povolení obnovy řízení nebo prostředek, k němuž mohl dát stěžovatel jen podnět.

⁸⁹ Viz čl. 87 odst. 1 písm. a) a b) Ústavy ČR a § 64 č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

Tohoto práva využila skupina senátorů Senátu PČR v souvislosti s přijetím zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, a návrhem ze dne 13. února 2002 žádala jako neústavní zrušit celý tento zákon nebo alespoň některá jeho ustanovení. Obdobný návrh podala skupina senátorů (návrh ze dne 13. ledna 2006), v kterém požaduje jako neústavní zrušit zákon (novelu) č. 495/2005 Sb., kterým se mění zákon o církvích a náboženských společnostech.⁹⁰

5. 2. Trestněprávní a administrativně právní ochrana

Trestně právní ochranu těmto právům a svobodám poskytuje zákon č. 140/1960 Sb., trestní zákon. Jedná se zejména o § 236 skutková podstata trestného činu omezování svobody vyznání; hlava VIII. trestního zákona – trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti. Objektem tohoto trestného činu je svoboda vyznání. Omezování svobody vyznání je speciálním případem vydírání; cílem je bránit v užívání svobody vyznání. Potrestán má být každý, kdo násilím, pohrůžkou násilí, nebo pohrůžkou jiné těžké újmy, nutí jiného k účasti na náboženském úkonu, zdržuje jiného bez oprávnění od takové účasti nebo jinému v užívání svobody vyznání jinak brání.

Dále v hlavě V. trestního zákona nazvané trestné činy hrubě narušující občanské soužití jsou uvedeny skutkové podstaty trestných činů, které chrání základní práva a svobody občanů.⁹¹ V § 196 (skutková podstata trestného činu násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci), v § 198 (skutková podstata trestného činu hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení) a v § 198a (skutková podstata trestného činu podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo omezování jejich práv a svobod) je konkrétním objektem těchto trestných činů ústavněprávní princip rovnosti lidí. Rovnost lidí je zaručena a chráněna mezi dalšími i bez rozdílu přesvědčení a náboženství.⁹²

V hlavě VII. trestního zákona nazvané trestné činy proti životu a zdraví, jejichž druhovým objektem je život a zdraví člověka, je zvýšená společenská nebezpečnost trestných činů, u kterých je pohnutkou (motiv) jednání pachatele vyznání oběti trestného činu (resp. proto, že je bez vyznání), vyjádřena kvalifikovanými skutkovými podstatami (§ 219 vražda, § 221, § 222

⁹⁰ Blíže viz kapitola 3. 3. Zákonné a podzákonné prameny.

⁹¹ Novotný, O., Dolenský, A., Navrátilová, J., Půry, F., Rizman, S., Vanduchová, M., Vokoun, R. Trestní právo hmotné – II. Zvláštní část. Praha: ASPI Publishing, 2004.

⁹² Tamtéž.

ublížení na zdraví). Stejně je tomu i u skutkové podstaty trestného činu vydírání § 235 (hlava VIII. trestního zákona).

Na závěr je nutné připomenout i hlavu X. trestního zákona nazvanou trestné činy proti lidskosti. Většina norem v této hlavě je provedení mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána. Chráněnými objekty jsou především základní zájmy mezinárodního společenství – zásady lidskosti (respekt k základním lidským právům). K nim patří i náboženská svoboda (zejména § 259 skutková podstata trestného činu genocidium, § 260 skutková podstata trestného činu podpora a propagace hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka).⁹³

Méně závažné jednání (nižšího stupně společenské nebezpečnosti než trestný čin⁹⁴) ohrožující náboženskou svobodu nebo svobodu svědomí (smýšlení) je možné postihnout podle zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích; konkrétně § 49 přestupky proti občanskému soužití nebo § 32 přestupky na úseku kultury.

6. Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem

Dne 25. července 2002 byla v Praze podepsána (autentifikována) zástupcem vlády ČR a zástupcem Svatého stolce Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů. Podle čl. 49 Ústavy ČR je k ratifikaci smluv týkajících se mj. věcí, jejichž úprava je vyhrazena zákonu, zapotřebí souhlasu obou komor Parlamentu. Pod režim čl. 49 Ústavy ČR spadá i tato smlouva.

První čtení proběhlo v Poslanecké sněmovně PČR dne 15. října 2002 na 6. schůzi. Projednávání této smlouvy však bylo přerušeno. Ačkoli tato smlouva nebyla schválena (ratifikována), zabýval se jí poté ve své argumentaci ohledně zrušení zákona č. 3/2002 Sb. Ústavní soud ve svém nálezu Pl. ÚS 6/2002 ze dne 27. listopadu 2002 publikovaného pod č. 4/2003 Sb. Tuto argumentaci je však nutno považovat za nepřipadnou, protože se v době rozhodování Ústavního soudu jednalo pouze o návrh smlouvy.

V projednávání této smlouvy pokračovala Poslanecká sněmovna PČR na své 16. schůzi dne 21. května 2003. Bylo navrženo zamítnutí návrhu na vyslovení souhlasu k ratifikaci a

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ K odlišení přestupku a trestného činu blíže: Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003. Str. 81 a násl.

usnesením 494 byl tento návrh přijat. Tato smlouva tedy nenabyla platnosti a nestala se tak součástí českého právního řádu.

Smlouvě mezi Českou republikou a Svatým stolcem byla věnována velká pozornost a to nejen v odborné veřejnosti. Na toto téma byla publikována celá řada článků a statí, které vyjadřovaly mnohdy protichůdné názory a stanoviska.⁹⁵

Podle názoru autora této práce lze souhlasit se závěry prof. V. Pavlíčka uveřejněné v článku „Problémy smlouvy se Svatým stolcem“ (Parlamentní zpravodaj č. 1/2003). V úvodu článku autor konstatuje, že „smlouva přináší řadu problémů právních, politických a zasahuje i do historie“.

V souvislosti s touto smlouvou došlo ke konfliktu ústavněprávních a politických úvah. V odborné diskusi byly vzneseny právě ústavněprávní pochybnosti o této smlouvě. Parlament měl možnost využít čl. 87 odst. 2 Ústavy a předložit smlouvu Ústavnímu soudu k preventivní kontrole ústavnosti mezinárodních smluv určených k ratifikaci. Této možnosti však nevyužil. Oficiální stanovisko Ústavního soudu by však bylo jistě žádoucí.⁹⁶

Tato smlouva je konkordátem, tedy smlouvou mezi Svatým stolcem a státem, jenž upravuje vzájemné vztahy mezi katolickou církví a státem. Má zajistit zvláštní postavení této církve (resp. církve římskokatolické a církve řeckokatolické viz čl. 3 odst. 1 smlouvy, dále jen katolická církev) v České republice, a to na rozdíl od ostatních církví. Podle prof. V. Pavlíčka by „její ratifikací... byla zvýhodněna organizace, která uvnitř státu reprezentuje menšinu. Stát by přestal být laickým státem, státem neutrálním ke všem vyznáním a postavení katolické církve by se blížilo postavení církve státní. Česká republika by tím ztratila svou náboženskou neutralitu.“

Smlouva dále zajišťovala katolické církvi řadu privilegií a zvýhodnění. Pokud by taková smlouva byla ratifikována, stala by se součástí právního řádu ČR a při střetu se zákonem by měla přednost. Tím by byla zvýhodněna katolická církev před ostatními církvemi a náboženskými společnostmi, které by se vždy musely řídit jen vnitrostátní úpravou, tedy zákonem č. 3/2002 Sb., o církvích náboženských společnostech. Např. v čl. 9 smlouvy je obsaženo právo katolické církve vykonávat obřady při uzavírání manželství se stejnou

⁹⁵ V odborném tisku např.: Mrázek, J.: Mezinárodněprávní suverenita Svatého stolce a smlouva o úpravě vzájemných vztahů s Českou republikou, Právní rádce č. 3/2002. Lamparter, M.: Smlouva mezi ČR a Svatým stolcem obnovuje dialog v duchovní oblasti, Tretera, J R...: K problematice mezinárodních smluv mezi státy a Apoštolským stolcem, Pavlíček, V.: Problémy smlouvy se Svatým stolcem, vše v: Parlamentní zpravodaj č. 1/2003.

⁹⁶ Úvahy Ústavního soudu v odůvodnění nálezu publikovaného pod č 4/2003 Sb., odkazující na tuto smlouvu, nelze brát jako posouzení ústavnosti a je nutné je odmítnout jako nepřipadné.

platností a stejnými právními důsledky jako má občanský sňatek. V této souvislosti je nutno připomenout, že ale schválený věcný záměr občanského zákoníku obsahuje obligatorní civilní sňatek. Pokud by smlouva byla ratifikována, měla by přednost před tímto občanským zákoníkem. Ostatní církve a náboženské společnosti by však toto privilegium neměly.

Stát by se dále vzdal podstatných znaků své suverenity vůči orgánům církevního zahraničního subjektu, které působí na území České republiky, protože podle čl. 3 odst. 1 smlouvy je založena subjektivita katolické církve především na základě kanonického práva a teprve posléze podle právního řádu ČR. Svrchovanost státu je dále omezena v čl. 5 odst. 2 smlouvy, kde se uvádí, že „se katolická církev ve své činnosti řídí vlastními zásadami“, nikoli právním řádem ČR. V čl. 6 smlouvy se ČR zavazuje zaručit katolické církvi právo, aby svobodně vykonávala své apoštolské poslání, spravovala své záležitosti..., a to v souladu se svými potřebami a podle svých předpisů, nezávisle na státních orgánech. A v čl. 18 je určeno, které Svatému stolci podřízené orgány v České republice jednají s Českou republikou jako svrchovaným státem.

Do suverénních práv státu zasahují i privilegia přiznaná katolické církvi v čl. 12 odst. 4, kde se ČR zavazuje z peněžitých prostředků státu podporovat katolickou církev v péči o různé hodnoty tam uvedené. Obdobné nároky jsou obsaženy v čl. 13 odst. 2 a čl. 17 odst. 2. Tato ustanovení jsou mj. příkazem pro tvorbu státního rozpočtu a znamenají jeho stálé finanční zatížení.

Smlouva v čl. 17 odst. 1 stanoví nepřijatelnou povinnost České republiky o co možná nejrychlejší a pro obě strany přijatelné dořešení otázek týkajících se majetku katolické církve. V tomto případě by se jednalo nejen o diskriminaci jiných církví a náboženských společností, ale i jiných subjektů (fyzických či právnických osob). Dovedeno do důsledku, by se tím Česká republika zavázala zasahovat i do rozhodování nezávislých soudů (např. v restitučních sporech).

Na druhou stranu závazky katolické církve jsou ve smlouvě jen zdánlivé (např. čl. 3 odst. 2).

K otázce rozdílnému zacházení s katolickou církví není jistě bez zajímavosti názor, který uvedli dva soudci Ústavního soudu ve svém odlišném stanovisku v nálezu Pl. ÚS 6/2002 ze dne 27. listopadu 2002 publikovaného pod č. 4/2002 Sb.: „Mezinárodně právní osobnost Svatého stolce je podstatným odlišujícím znakem katolické církve v poměru k ostatním církvím. Rozdíly náboženství nejsou důvodem k různému zacházení z hlediska základních práv a svobod (čl. 3 odst. 1 Listiny). Rovnost však není absolutní kategorií. Rozdílné

zacházení je přípustné, je-li založeno na objektivních a rozumných důvodech. Skutečnost, že Svatý stolec je subjektem mezinárodního práva, který ČR uznala, je nepochybně „objektivním“ důvodem k odlišnému zacházení s katolickou církví v různých otázkách upravených zákonem č. 3/2002 Sb. Svědčí o tom např. i § 106 odst. 2 Ústavy ČSR z r. 1920, jenž připouštěl odchylky od zásady rovnosti, pokud je „dovoluje mezinárodní právo“. „Rozumnost“ a zejména „přiměřenost“ odchylek od principu rovnosti v poměru ke katolické církvi jsou veličinami, jež mají ústavní rozměr. Jejich posouzení je mj. na Parlamentu ČR, který uděluje souhlas k mezinárodním smlouvám podle čl. 49 Ústavy, a v konečném důsledku na Ústavním soudu, pokud by obdržel návrh, aby posoudil soulad Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem s ústavním pořádkem podle čl. 87 odst. 2 Ústavy.“

Tato Smlouva, která byla předložena k ratifikaci Parlamentu ČR, podle názoru autora této práce však neobsahuje „objektivní, rozumné a přiměřené“ odchylky od principu rovnosti tak jak je zakotven v českém právním řádu. Autor této práce vyslovuje dále nesouhlas s tvrzením, že mezinárodněprávní subjektivita Svatého stolce je právě tím objektivním důvodem k odlišnému zacházení s katolickou církví v různých otázkách upravených zákonem č. 3/2002 Sb., a to minimálně proto, že tento zákon se vztahuje na právnické osoby (na Církev řeckokatolickou a Církev římskokatolickou), což jsou právnické osoby podle českého právního řádu. Těmto právnickým osobám nemůže založit rozdílné zacházení tj. výhodnější režim skutečnost, že jsou tyto církve součástí mezinárodních struktur.

Lze se tedy ztotožnit se závěrem prof. V. Pavlíčka, že „ČR tuto smlouvu nepotřebuje a její schválení by jí poškodilo. Je výhodná jen pro Svatý stolec. Česká republika by tím ztratila svou náboženskou neutralitu.“ Argumentem pro existenci této smlouvy nemůže být ani výčet zemí, které tuto smlouvu mají nebo nemají, ať už v Evropě nebo mimo Evropu.

7. Shrnutí

Hlavním cílem závěru práce je shrnutí a vyhodnocení poznatků, k nimž autor v práci dospěl. Cílem této práce bylo pojednat o jedné z přirozených základních svobod člověka - o svobodě svědomí a náboženského vyznání. Bylo nutné analyzovat jednotlivé dílčí oblasti, které z této svobody vyplývají, aby bylo možno vyhodnotit, zda a nakolik je v českém právním řádu tato svoboda právně zajištěna.

Obecně je nutno konstatovat, že právní úprava v České republice v této oblasti plně odpovídá mezinárodním standardům garance základních lidských práv a svobod. Pokud jde o jednotlivé oblasti svobody svědomí a náboženského vyznání, tak jak o nich bylo v této práci pojednáno, lze shrnout že:

- Svoboda svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Stát ji garantuje každému. Svědomí a náboženské vyznání jsou nedotknutelné, a nepodléhají žádným zákonným omezením.
- Každý má právo své náboženství nebo víru změnit nebo být bez vyznání; nikomu není bráněno ve vstupu do jakékoli církve nebo náboženské společnosti. Je to subjektivní právo každého člověka vůči státu. Stát jej účinně upravuje a zajišťuje v příslušných normách a v případě, že by bylo ohroženo mu poskytuje náležitou ochranu.

Tyto práva a svobody přísluší v plném rozsahu i nezletilým osobám. Oproti dřívější úpravě je zákon č. 3/2002 Sb. v tomto směru již v plném souladu s Úmluvou o právech dítěte. Náboženskou výchovu nezletilého dítěte mají právo zákonní zástupci již jen usměrňovat a to způsobem odpovídajícím jeho rozvíjejícím se schopnostem.

- Právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání je garantováno, ačkoli přímo nevyplývá z mezinárodních závazků. Přestože od roku 2005 má Česká republika „plně profesionální armádu“, branná povinnost tím nezanikla. Proto je toto právo odmítnout výkon vojenské služby nadále aktuální. Podrobnosti blíže upravuje nový zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon) a zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky. V kapitole 4. 2. autor této práce vyjádřil kritické stanovisko k ustanovením těchto zákonů, které upravují pracovní povinnost osob, které využijí tohoto svého práva (tj. odmítnou vykonávat mimořádnou službu) a uvedl důvody proč se domnívá, že jsou v rozporu s ústavním pořádkem.
- Každý může svou víru nebo náboženství svobodně projevat. Náboženská svoboda nabývá reálné hodnoty, jestliže je zaručena nejen jako možnost vyznávat nějaké náboženství nebo být

bez vyznání, ale i právo tuto svobodu veřejně, tj. navenek identifikovatelným způsobem projevat. Toto právo je zaručeno a přísluší každé fyzické osobě. Pro svou zvláštní povahu a význam se jedná o speciální ustanovení k obecné svobodě projevu a ke svobodě shromažďovací a sdružovací.

Byl také přijat zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon, které naplnil ustanovení čl. 16 odst. 3 Listiny; stanovil podmínky vyučování náboženství ve státních školách (do té doby jej upravovala jen normativní směrnice ministerstva školství, což nebylo v souladu s ustanovením Listiny).

- Právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti nezávisle na státu je zaručeno. Církvím a náboženským společnostem je garantován autonomní prostor, do kterého stát nemůže libovolně zasahovat. Česká republika je laickým státem; je nábožensky neutrální. Lze konstatovat, že církve a náboženské společnosti se těší široké náboženské svobodě.

V souvislosti s přijetím nového zákona, který upravuje tuto materii, zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, byly slyšet hlasy, že tento zákon v rozporu s Listinou a přijatými mezinárodními závazky snižuje standard ochrany svobody náboženského vyznání v České republice a že nerespektuje svébytné postavení církví a náboženských společností. Ústavní soud posoudil ústavnost tohoto nového zákona a skutečně shledal některá ustanovení v rozporu s ústavním pořádkem. Nálezem publikovaným pod č. 4/2003 Sb. je proto zrušil.

Autor této práce v kapitole 4. 3. 2. poukázal na některá problematická tvrzení, která Ústavní soud uvedl v odůvodnění tohoto nálezu a s kterými autor nesouhlasí. Také vyjádřil kritický právní názor na stávající právní úpravu „ekonomické odluky“ státu a církví nebo náboženských společností.

Novela zákona o církvích a náboženských společnostech č. 495/2005 Sb., je podle skupiny senátorů v rozporu s ústavním pořádkem a proto podali v lednu 2006 návrh Ústavnímu soudu na její zrušení. Podle tohoto návrhu má napadená novela změnit charakter evidence církevních právnických osob – z deklaratorního na konstitutivní. Dále je kritizováno, že stát kontroluje účel zřízení církevních právnických osob a eviduje jen ty, které poskytují charitativní služby. Ústavní soud ve zmiňovaném nálezu, kterým zrušil některá ustanovení zákona č. 3/2002 Sb., již vyjádřil stanovisko ohledně subjektů vytvářených církvemi nebo náboženskými společnostmi podle jejich předpisů. Jasně ukázal, že se jedná o evidenci ve svém pravém významu a že má pouze deklaratorní charakter. Dále ohledně těchto subjektů

uvedl, že funkce církvi je „vyzařování“ náboženských hodnot navenek, a to nejen prostřednictvím religiózní činnosti, ale i v jiných soukromoprávních oblastech.

Podle názoru autora této práce by však právní řád České republiky jako laického státu neměl uznat zvýhodňování církevních právnických osob v oblastech, které ani v nejmenším nesouvisejí s postavením církve v občanské společnosti, např. v podnikatelské činnosti s tím, že jde o součást „vyzařování“ náboženských hodnot. Ve skutečnosti se totiž některé církevní právnické osoby podnikatelskou činností zabývají jako výhradní činností a ne jako činností doplňkovou. Lze tedy konstatovat, že podnikají za zvýhodněných podmínek, ačkoli k tomu není relevantní důvod. Na rozhodnutí Ústavního soudu o tomto návrhu si však budeme muset počkat.

- V oblasti stanovené čl. 16 odst. 4 Listiny, omezení výkonu náboženské svobody, právní úprava České republiky rovněž odpovídá standardům mezinárodního práva. Případné omezení práv vyplývajících z náboženské svobody připouští pouze zákonem, a to k legitimnímu cíli a za podmínky, že takové opatření je obvyklé v demokratické společnosti.
- Oblast právní ochrany těchto práv a svobod je postačující a funkční. V případě jejich ohrožení nebo dokonce porušení se každý může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech i u jiného orgánu. To, že se jedná o fungující systém ochrany těchto práv a svobod vyplývá mj. i z celá řady rozhodnutí soudů v České republice, které se dotýkají této problematiky.⁹⁷ Od roku 2003, kdy nabyl účinnost zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, je ochrana těchto práv navíc posílena o nově koncipované správní soudnictví. Správní soudy mají mj. pravomoc přezkoumat zákonnost rozhodnutí orgánu veřejné správy o subjektivních veřejných právech.

Trestněprávní a administrativně právní ochrana těchto práv a svobod je dostačující.⁹⁸ Je však otázkou jak jsou příslušná ustanovení, zejména trestního zákona, aplikována. Jistě ne nezajímavé údaje o počtu spáchaných trestných činů, které se vztahují k těmto právům a svobodám, obsahuje Statistická ročenka kriminality Ministerstva spravedlnosti ČR.⁹⁹ Je možné konstatovat, že základní skutková podstata, která poskytuje ochranu svobodě svědomí a náboženského vyznání, § 236 skutková podstata trestného činu omezování svobody

⁹⁷ Podařený soubor soudních rozhodnutí lze nalézt na webových stránkách Společnosti pro církevní právo v Praze: <http://sppc.prf.cuni.cz/judikat/judikat.htm>.

⁹⁸ Viz příslušná kapitola této práce. Je nutno poznamenat, že v březnu 2006 Poslanecká sněmovna PČR nepřehlasovala veto Senátu PČR a nedošlo tak k přijetí nového trestního zákona. Stávající úprava tak bude platit i nadále.

⁹⁹ K nahlédnutí je např. na webových stránkách Ministerstva spravedlnosti ČR: <http://portal.justice.cz>.

vyznání, není dlouhodobě v těchto statistikách uváděna. Je to možné vysvětlit tak, že těchto trestných činů je jen zanedbatelné množství. Autor této práce se však spíše přiklání k vysvětlení, že celá řada jednání, která naplňují skutkovou podstatu tohoto trestného činu, nejsou jako trestný čin vůbec kvalifikována. Obdobnou situaci lze pozorovat i v případě dalších skutkových podstat trestných činů, které chrání svobodu svědomí a náboženského vyznání - § 196 (skutková podstata trestného činu násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci), § 198 (skutková podstata trestného činu hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení) a § 198a (skutková podstata trestného činu podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo omezování jejich práv a svobod).

Autor této práce tím nechce ani v nejmenším vyzvat ke zvýšené kriminalizaci jednání osob ve společnosti. V mnohých případech je však dosavadní přístup orgánů činných v trestním řízení přinejmenším nevyhovující.

- Názor na neratifikovanou smlouvu mezi Českou republikou a Svatým stolcem, autor této práce již vyjádřil v kapitole 6.

Právní úprava těchto vztahů ve státech Evropské unie je rozmanitá. V otázce tohoto smluvního vztahu by jistě měla každá země vycházet ze svých specifických vlastních tradic a ze svých specifických vlastních zkušeností. Argumentem pro existenci této smlouvy nemůže být výčet zemí, které tuto smlouvu mají nebo nemají, ať už v Evropě nebo mimo Evropu. Česká republika je laickým státem a měla by jím i zůstat. Jistě by bylo vhodné, aby se vyjednávání případné nové smlouvy účastnily i jiné církve a náboženské společnosti alespoň jako pozorovatelé. V souladu s principem nediskriminace a rovného zacházení by i jiným církvím a náboženským společnostem měly příslušet stejná práva a privilegia, která by z této smlouvy vyplývala pro katolickou církev. Samozřejmě pokud by odlišné zacházení se Svatým stolcem reprezentovaným v České republice katolickou církví neodůvodňovaly „objektivní, rozumné a přiměřené“ důvody.

Příklady „objektivních, rozumných a přiměřených“ důvodů, které by měly odůvodňovat odlišné zacházení s některou církví nebo náboženskou společností v oblastech, které přísluší výlučně vnitrostátní úpravě, však autor této práce nenašel. Dovoluje si zopakovat, co již uvedl výše, že za tento důvod není možné považovat jen tu skutečnost, že církev nebo náboženská společnost je součástí mezinárodních struktur.

Na závěr této práce autor považuje za vhodné připojit citaci ze zprávy o úrovni náboženské svobody v České republice (U. S. Department)¹⁰⁰ za rok 2005, s jejímž tvrzením lze souhlasit. V této zprávě je konstatováno: „Ústava zaručuje náboženskou svobodu a vláda obecně toto právo v praktickém životě respektuje. Vláda a její politika se snaží na všech úrovních toto právo hájit a netoleruje jeho porušování ani státními ani soukromými subjekty. Vládní politika i její praktická činnost obecně přispívá k situaci, v níž lidé mohou svobodně vyznávat různá náboženství. Celkově přátelské vztahy mezi různými náboženstvími přispívají k náboženské svobodě.“

¹⁰⁰ Viz International Religious Freedom Report 2005, Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor: www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51548.htm. Český překlad viz webové stránky Ministerstva kultury ČR: www.mkcr.cz.

Použitá literatura:

Učebnice a monografie:

- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.
- Hendrych, D. a kol.: Správní právo. Obecná část. 5., rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 832 s.
- Hrdina, A., I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, Eurolex Bohemia, Praha 2004.
- Hubálková, E.: Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika. Linde Praha, 2003.
- Klíma K.: Ústavní právo. 2., rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004.
- Klokočka, V., Vagnerová, E.: Ústavy států Evropské unie, Linde, Praha, 1997.
- Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání. Praha: C.H.Beck 1995.
- Komárková, B.: Původ a význam lidských práv, SPN, 1990.
- Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné, jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště právu českému. DOPLNĚK, Brno, 2004.
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003.
- Novotný, O., Dolenský, A., Navrátilová, J., Púry, F., Rizman, S., Vanduchová, M., Vokoun, R.: Trestní právo hmotné – II. Zvláštní část. Praha: ASPI Publishing, 2004.
- Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2 díl. Práva a svobody. 2. vyd., Linde Praha 1999 (dotisk 2002).
- Pavlíček, V. a kolektiv: Ústavní právo a státověda, II. díl Ústavní právo České republiky - Část 1. Praha: Linde 2001.
- Pavlíček, V. a kolektiv: Ústavní právo a státověda, II. díl Ústavní právo České republiky - Část 2. Praha: Linde 2004.
- Potočný, M., Beránek, M.: Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného. Sv. I, Praha 1985.
- Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část. 3., doplněné a rozšířené vydání. Praha: C.H.Beck, 2002.

Radvanová, S., Zuklínová, M.: Občanské právo hmotné, díl III., svazek III. Třetí aktualizované a doplněné vydání. Aspi Publishing 2002.

Robbers, G.: Stát a církve v zemích EU, Praha 2002.

Tretera, J., R.: Stát a církve v České republice. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

Články:

Lamparter, M.: Smlouva mezi ČR a Svatým stolcem obnovuje dialog v duchovní oblasti. Parlamentní zpravodaj č. 1/2003.

Malenovský, J.: Postavení mezinárodních smluv o lidských právech v českém právu po 1. červnu 2002. In: Právník 2002, vol. 141, no 9, p. 917-932.

Mrázek, J.: Mezinárodněprávní suverenita Svatého stolce a smlouva o úpravě vzájemných vztahů s Českou republikou, Právní rádce č. 3/2002.

Pavlíček, V.: Problémy smlouvy se Svatým stolcem. Parlamentní zpravodaj č. 1/2003.

Pavlíček, V.: Ústavní úprava lidských práv – výsledek helsinského procesu – Právník 9 – 10/1991.

Suchánek R.: Vývoj svátkového práva od vzniku ČSR po současnost. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 1-2/1999, str. 103-114.

Tretera, J R.: K problematice mezinárodních smluv mezi státy a Apoštolským stolcem. Parlamentní zpravodaj č. 1/2003.

Webové stránky:

<http://www.czso.cz>

<http://www.mkcr.cz>

<http://portal.justice.cz>

<http://spcp.prf.cuni.cz>

<http://www.state.gov>